

Mehmed Fuad Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İle İlgili Tezlerine İlişkin Yeni Bir Değerlendirme

*A New Assessment on Hypothesis of Mehmed Fuad Köprülü about the
Establishment of the Ottoman Empire*

Hakan Yılmaz*

Öz

Türk tarihinin yetiştirdiği dünyâca ünlü ilim ve fikir adamlarından biri olan Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966), özellikle Osmanlı tarihinin kuruluş devri hakkındaki tartışmaların iyice alevlendiği bir dönemde en zorlu tartışmalara eğilerek, ortaya koyduğu keskin ve iddiâli tezlerle bir döneme damgasını vuran en önemli isimlerden biri olmuştur. Onun bu tezlerinin en meşhur olanları; Wittek'in Kayı menşei ile ilgili itirazlarına yönelik güçlü savunması ve Osmanlılar'ın atalarının Anadolu'ya göçünün -bilinenin aksine- Cengiz istilâsı sırasında değil, Anadolu'nun ilk fethi sırasında gerçekleştiği yönündeki iddiâsıdır. Bu iki konu Köprülü'nün ölümünden sonra da uzun yıllar tartışılmış; ancak her ikisi hakkında da çağdaş kaynaklar ışığında kalıcı bir çözüme ulaşılamamıştır.

Bu makale, hâlâ üzerinde tartışılan bu iki konu hakkında, şimdiye kadar devrin aslı kaynaklarına bakılmaksızın geliştirilen yüzeysel ve şahsî düşüncelere dayalı tezlerin aksine, ilk kez dönemin İslâm kaynakları ve Bizans kroniklerindeki kayıtları Osmanlı rivâyetleriyle karşılaştıran bir tez ortaya koyarak, ikisi hakkında da kesin ve kalıcı bir çözüme ulaşmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Fuad Köprülü, Osmanlı Kuruluş devri, göç ve yerleşim, Cengiz Han istilâsı, Anadolu'nun fethi.

---

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bölümü / Yüksek Lisans. e-posta: hakanyilmaz.makale-iletisim@hotmail.com

Abstract

Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966) who is one of the worldwide known scientists and intellectuals raised by Turkish history, was one of the most important names who left his mark on an era by giving thoughts on the most difficult discussions and putting forward sharp and assertive hypothesis in an environment where the debates about Ottoman Empire's establishment period had escalated. His most famous hypotheses in this regard were; his strong defense against Wittek's objections towards origins of Kayı and his claim that migration of Ottomans' ancestors to Anatolia took place during the first conquest of Anatolia and -contrary to general belief- not in the course of Cenghis' invasion. These two issues have been discussed for a long time even after Köprülü's death, but no permanent conclusion was able drawn in the light of contemporary sources for neither of them.

This article is written to put forward a hypothesis which for the first time compares Islamic sources and records in Byzantine chronicles to Ottoman narratives contrary to the superficial and personal opinion-based claims that were raised without going through main sources of the time and to reach a precise and permanent conclusion for both of the two issues which are still being debated over.

Keywords: Mehmed Fuad Köprülü, Ottoman Establishment Period, Migration and Settlement, Cenghis Khan's Invasion, Conquest of Anatolia.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yıkılış zamânı olan XX. yüzyılın başlarında, artık tarihe karışmış olan bu büyük Türk devletine ilişkin tarihî meseleler akademik çevrelerde her yönüyle tartışılmaya başlanmış; bu konudaki en dikkat çekici ve spekülâtif iddiâlar ise daha çok Kuruluş devri ve meselelerine odaklandırılmıştır. Osmanlılar'ın soyları, göç ve yerleşimleri, ilk ataları, büyük Türkmen kitlesi içindeki statü ve konumları, kültür ve medeniyetlerinin dayanak noktası, inançlarının ve tasavvufî yaklaşımlarının kaynağı, "gazâ" yapıp-yapmadıkları ya da "gâzî" olup-olmadıkları... gibi meseleler, bir asrı aşkın bir süredir yerli ve yabancı pek çok araştırmacı tarafından masaya yatırılmış ve "Osmanlı kroniklerindeki Osmanlı imajının gerçeği yansıtmadığı" mesnedsiz iddiasından hareketle, bilinenen çok farklı ve biri diğeriyle bağdaşmayan çok sayıda yeni "kuruluş" hipotezleri ortaya atılmıştır¹.

Bunlar arasında Osmanlı rivâyetlerinde anlatılanlara paralel bir yaklaşım sergileyerek, Osmanlılar'ın yükselişinde etkili olan en önemli itici gücün "gazâ" olduğunu isâbetle vurgulayan ünlü Alman Türkolog Paul Wittek², günümüze kadar uzanan çok sayıda tenkit ve eleştirinin hedefi olmuş; fakat daha sonra ortaya attığı "Osmanlılar'ın Oğuz ve Kayı kökeninin uydurma olduğu" yönündeki muhâlif iddiâları³ o günden bugüne dek akademik çevrelerde hayli rağbet bulmuştur.

Wittek'in, Osmanlılar'ın "Oğuz" ve "Kayı" menşeinin II. Murad zamânında, Yazıcı-zâde Ali tarafından Moğol hâkimiyetine karşı üstünlük iddiâsıyla sonradan uydurulduğu⁴ yönündeki tezine ilk

---

1 Osmanlı rivâyetlerinin bilimsel tenkidinin tamâmen terk edilerek, kuruluş devri meselelerini daha çok modern tarih yazarlarının keyfî yaklaşımlarına mahkûm eden bu anlayış, zaten karmaşık olan bu dönemi daha da içinden çıkılmaz bir hâle sokmaktan başka bir işe yaramamıştır.

2 Krş. Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938, pp./ss. 1-9.

3 Krş. Paul Wittek, "Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum", *Byzantion*, XI (1936), pp./ss. 303-304; a.mlf., "De la défaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Revue des études islamiques*, I (1938), p./s. 28.

4 Oğuz ve Kayı kökeninin Moğollar'a karşı üstünlük gayretiyle Yazıcı-zâde

ve en ciddî tenkid ise Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'den gelmiştir. Daha önceleri bu konuda Wittek'in görüşüne yakın bir görüş serdetmiş olan Köprülü⁵, sonraları fikrini Osmanlılar'ın Oğuz ve Kayı menşeinin gerçekliğinde hiçbir şüphe olmadığı yönünde tamâmen değiştirmiş ve buna başta Osmanlılar'ın kuruluş coğrafyası olmak üzere, Anadolu'nun pek çok bölgesindeki "Kayı" adlı köy ve yerleşim birimlerinin varlığını delil olarak göstermiştir⁶.

tarafından uydurulduğu iddiâsı, Osmanlılar'ın kuruluş coğrafyasında yer alan sayısız "Oğuz" ve "Kayı" yer adlarıyla izâle edilebileceği gibi; bu geleneğin II. Murad döneminde ihdas edildiği iddiâsı da, bu dönemden önce yazılmış yazılı kaynaklardaki deliller ışığında çürütülebilir. Meselâ Ahmedî'nin ilk şeklini XIV. yy. sonlarında yazdığı "Dâsitân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i 'Osmân"daki: "Dâhî Gök Alp ü Oğuz'dan çoğ kişi / Olmuşdı ol yolda anuñ yoldaşı.." beyti, Oğuz kökenini vurgulayan mevcut en eski metin örneklerinden biridir. Ahmedî, *İskender-nâme*, Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, no. 309, vr. 290°. Ayrıca 1402-1411 arası dönemde yazılıp Yıldırım Bâyezid'in oğlu Emîr Süleymân'a sunulmuş iki kadîm eserden; TSMK, Revan, no. 391'de kayıtlı Yazıcı-zâde 'Alî *Selçuk-nâme*'sinin dışındaki *Oğuz-nâme*'de Emîr Süleyman'a atfen yazılan: "Togalıdan devletlü, olaludan sa'âdetlü, Ulu Sultân budağı, Gâzî Hân'uñ torunu, Kara-taş uñ kaplanı... Dede Korçut biliglü, Şalur Kazan sa'âdetlü, Emîr Süleymân uğurlı... Oğlancuqların ağlatmayan, tavuqların bañlatmayan, nâ-kûsların çaldurmayan Otmân-oğlı!" hitâbı (st. 8-10) ve yine aynı şehzâdeye sunulan *Oğuz-nâme* kaynaklı *Risâle min Kelimât-ı Oğuz-nâme el-Meşhûr bi-Atalar Sözi* adlı eserin (Berlin Staatsbibliothek, Or.: 187/94) başında yer alan: "Ka'an olan Emîr Süleymân Sultân şalımınla sağdıñ vîrsün!" cümlesi de; Oğuz kültür ve geleneğinin ilk Osmanlılar'da II. Murad devrinden önce de sağlam ve köklü bir biçimde yerleşik bulunduğunu göstermektedir. Wittek'in isâbetsiz tezinin aksine, Fetret devrine tekabül eden bu dönemde Moğol baskısı altında inleyen Osmanlılar'ın, onlarla soy üstünlüğü yarıştırmaya çalışması ihtimâl dâhilinde bile değildi.

5 Köprülü, 1925 yılında kendi ifâdesiyle; "P. Wittek'in düşüncelerinden farksız mülâhazalara dayanarak" şöyle diyordu: "Tarih ve Etnoloji sâhasında 'Kayı'ların hemân hemân yegâne sebeb-i ehemmiyeti, 'Osmânlı imparatorluğu mü'essislerinin bunlardan olması; dahâ doğrusı, mu'ahhar müverrihler tarafından sultânlar sülâlesiniñ bir maqşad-ı mahşuşla bu boya isnâd edilmesi dolayısıyladır." Köprülü-zâde Mehmed Fu'âd, "Oğuz Etnolojisine Dâ'ir Tarihî Noflar", *Türkiyyât Mecmû'ası*, İstanbül Dârü'l-Fünûnu Türkiyyât Enstitüsü neşri, c. I (1925), s./p. 187; Ayrıca daha sonra Wittek'e bu konuda verdiği cevapla ilgili olarak, bk. M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, V. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları 2009, ss./pp. 184-185.

6 Meselâ, bk. M. F. Köprülü, "Oğuz Etnolojisine Dâ'ir...", s./p. 191; a.mlf., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, IV. baskı, Ankara: TTK Yayınları 1991, s./p. 71; a.g.e. (2009), V. baskı, s./p. 155-156; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik

Aynı zamanda J. Marquardt ve Zeki Velidî Togan'ın Oğuzlar'dan olan "Kayı'lar"ı, Moğollar'a mensup kabîlelerden "Kay'lar"la birleş-tirmeye çalışan isâbetsiz nazariyesini de⁷ oldukça sert bir dille tenkit etmiş ve Kayılar'la Kaylar arasında en küçük bir kavmî ve nisbî bağ bulunmadığını toponomik ve filolojik deliller ışığında ispat etmiştir⁸.

Ne var ki ünlü târihçi, Osmanlı kroniklerinde yer alan "Kayı" menşesine ilişkin rivâyetlerin doğruluğunu toponomik deliller ışığında harâretle ispata çalışırken, öte yandan Osmanlı kroniklerinde ayrıntılı şekilde işlenen "Cengiz istilâsı sırasında göç" rivâyetlerini ve buna bağlı olarak bâzı eski kaynaklarda nâdiren işâret edilen "Osmanlılar'ın Harzem'den geldikleri" bilgisini de tıpkı muhâlifleri gibi hiçbir tarihî esâsa dayanmadan reddetmiş⁹; gerek

---

Menşei Meseleleri", *Belleten*, VII/28 (1943), ss./pp. 219-313, vb.

7 Krş. W. Bang - J. Marquardt, *Osttürkische Dialektstudien*, Berlin 1914, pp./ss. 187-194; A. Zeki Velidî Togan, *Die Vorfahren der Osmanen in Mittelasien*, ZDMG, Band 95, Heft 3, Leipzig 1941, pp./ss. 367-373, v.s. Togan'ın bu tezini yeniden canlandırma yönündeki başarısız bir girişim için, bk. Baki Tezcan, "Erken Osmanlı Tarihyazımında Moğol Hatıraları", çev.: Zeynep N. Yelçe, TUBA/JTS, XL (2013), ss./pp. 385-399.

8 Krş. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, İstanbul: Alfa Yayınları 2014, s./p. 204; Köprülü, *a.g.e.* (2009), V. baskı, ss./pp. 131-137; 138-168.

9 Krş. M. F. Köprülü, *a.g.e.*, V. baskı, ss./pp. 140-142, 169-182, 195-196, vb. Kayılar'ın Osmanlı coğrafyasındaki mevcûdiyetini "Kayı" adına odaklı toponomik veriler ışığında ispatlayan Köprülü'nün, bu noktada Batı Anadolu'nun ve İç Anadolu'nun pek çok yerinde "Horzum" adını taşıyan oba, köy ve aşiret adlarını görmezden gelerek bu iddiâsında ısrar etmesi şaşırıcıdır. Üzerinde durduğumuz coğrafya ile doğrudan alâkalı olan birkaç önemli örnek verilecek olursa; meselâ Kayı yerleşiminin yoğun olduğu, Orhan Gâzî'nin eliyle fethedilen Bursa'ya bağlı *Horzum* köyleri, Osmanlılar'ın Harzem'le bağlantısının apaçık toponomik bir kanıtı olduğu gibi (krş. Faruk Sümer, "Yörükler", *DİA*, XXXXIII, s./p. 571); yine büyük ölçüde Kayılar'dan oluşan Saruhan ve Aydın beylik coğrafyasında; örneğin Manisa'da *Horzum Alayaka*, *Horzum Embelli*, *Horzum Sazdere* ve *Horzum Keserler* adlı dört köyle, Aydın hudutları içindeki Bozdoğan köyünün Yaykın Çiftliği'nde yerleşik bulunan *Horzum Aşireti* bakiyyesi (krş. Hikmet Şölen, *Aydın İli ve Yürükler*, Aydın: Aydın Halkevi Yay. 1945, s./p. 17) ve aynı şekilde, Denizli tarafında rastlanan *Horzum Aşireti*, Muğla ve Fethiye'deki *Horzum*'lu Menteşâ yörükleri, Osmanlılar'ın da dâhil olduğu Batı Anadolu beylik coğrafyasına yerleşen Türkmenler'in, Togan'ın tezini haklı çıkaracak şekilde Harzem'le doğrudan bağlantılı olduk-

Osmanlılar'ın, gerekse diğer tüm Türkmen beyliklerinin bu coğrafyaya Anadolu'nun fethi sırasında geldiklerini iddiâ etmiştir. Bu noktada Wittek gibi, Köprülü'nün de temel çıkış noktası, "*Osmanlı rivâyetlerinin sonradan uydurulduğu*" basit varsayımından öteye geçememektedir.

Mehmed Fuad Köprülü, Osmanlılar'ın atalarının Anadolu'nun fethi zamânında buraya gelip yerleştikleri tezini, büyük savaşların ardından Avrupa'da, Osmanlılar'ı devlet geleneğini bilmekten uzak, vahşî/göçebe bir topluluk seviyesine indirgemek isteyen; onların ve diğer beyliklerin fetihlerini "*yağma ve çapul akını*" olarak nitelendiren; Türkler'in Anadolu, Balkanlar ve Avrupa içlerine doğru hızla yayılışlarını âdetâ bir tesâdüfmüş gibi yansıtmayı yeğleyen; özetle aslında gülünç birer spekülasyondan öteye geçmeyen fikirlerin yeni yeni türetilmeye başladığı bir süreçte kaleme almış; bu nedenle de o Anadolu'ya göç ve yerleşme meselesini haklı olarak, arka plânda Türk devlet ve hâkimiyet geleneğindeki devamlılık teâmülünü kuvvetle ibrâz edecek bir yöntemle yansıtmayı hedeflemiştir¹⁰. Bu yönden düşünülduğünde savunduğu tez, temsil ettiği ana fikir itibâriyle tarihî açıdan doğru ise de, bunu devrin kaynaklarında ve birbirinden bağımsız Osmanlı rivâyet-lerinde ortak bir dille tekrarlanan tarihî bir gerçeğe gölge düşürecek bir tarzda yapmaya çalıştığı için, tâkip ettiği yöntem ne

---

larını ortaya koymaktadır. Menteşâ, Aydın, Saruhân, Hamîd ve diğer beyliklerin Harzem'le bağları Osmanlılar'ın atası Kayır Hân'dan kaynaklanmakta olup, bu konu yakında başka bir makalede tarafımızdan geniş bir şekilde ele alınacaktır.

10 Köprülü bu tezi kuvvetle müdâfaa ettiğini gösterecek şekilde, yaşadığı dönemde ilk Osmanlılar'ı ve Anadolu beyliklerini Selçuklu kültür ve devlet geleneğini bilmekten uzak bir topluluk gibi tanıtan Avrupa'lı Türkolog ve araştırmacılara hitâben şöyle diyordu: "*Osmanlı devletinin kurulduğu coğrafi sâha, büyük Okyanus ortasında münferid bir ada olmadığı gibi, burada yaşayan insanlar da Selçuk Anadolu'sunun Türkleri'nden ayrı bir unsur değildi. Anadolu'da önce Selçuk ve sonra İlhanî hâkimiyetinin kuvvetli bulunduğu zamanlar, onlar da diğer Anadolu Türkleri'yle beraber bir siyasî birlik, bir iktisadî birlik, bir kültürel birlik teşkil ediyorlardı. ...Osmanlı tarihi umumî Türk tarihi içinde, yani sair Anadolu Beylikleri ile beraber Anadolu Selçuk tarihinin bir devamı gibi telâkkî ve tetkik olunursa, ancak o zaman, şimdiye kadar karanlık kalan birçok problemlerin anlaşılması imkânı hasıl olur.*" Köprülü, a.g.e., IV. baskı (1991), ss./pp. 22-23.

yazık ki bilimsel realiteye zıt ve aykırı bir görüşün ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Köprülü, “Cengiz istilâsı sırasında Batı Anadolu’ya göç olduğuna dâir çağdaş kaynaklarda hiçbir delil bulunmadığı” iddiâsına dayanan, umum Osmanlı rivâyetlerine muhâlif bu tezini şu cümlelerle özetlemektedir:

“Osman’ın mensub olduğu aşiyretin ilk Moğol istilâsı önünden kaçıp XIII. asırda Anadolu’ya gelip yerleşen kabiyelerden biri olduğu, aslâ “tarihî bir müteârife” gibi telâkkiy edilemez. En eskisi XIV. asrın son yıllarında tesbit edilmiş olan ilk Osmanlı kroniklerinde -ki Türkolog olmayan Gibbons bunların en eski ve en mühimlerinden tamamen habersizdir- bu hususta verilen mâlûmât aslâ inanmaya lâyük değildir. Selçuk devrine ait kaynaklarda, Anadolu’nun garb sahalarına bu devirlerde böyle muhâceretler olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur. Aşağıda izzah edeceğimiz vechile, Osman’ın mensub olduğu aşiyretin daha ilk Selçuk istiyâlâsı sırasında Anadolu’ya gelmiş aşiyretlerden biri olduğu bu günkü bilgilerimize göre, çok daha kolaylıkla kabul edilebilir.”¹¹

Bu satırlardan anlaşılacağı üzere Köprülü, ilk Osmanlı kroniklerinde yer alan, Osmanlılar’ın ataları Kayılar’ın XIII. yüzyılda, Moğol istilâsı sırasında Anadolu’ya göç ettikleri yönündeki bilgileri, devrin aslı kaynaklarında Batı Anadolu’ya böyle bir göç olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmadığını, bu nedenle tarihî bir gerçek olarak algılanamayacağını öne sürerek reddetmekte; onların Anadolu’ya gelişlerinin ilk Selçuk istilâsı zamânında olduğunu iddiâ ederek, kendisi de hiçbir bilimsel delil ortaya koymaksızın bunun doğruluğuna, ilkinde nisbetle akla daha yakın oluşunu gerekçe göstermektedir.

Osmanlılar’ın göç ve yerleşim zamânını yalnız Osmanlı kaynakları üzerinden değerlendiren Fuad Köprülü, başka bir yerde bu kaynaklardaki rivâyetlerin içeriklerini kısaca özetleyerek, yine hiçbir tarihî delile isnad etmeksizin, modern târihçilerin çoğu ta-

---

11 M. Fuad Köprülü, *a.g.e.*, IV. baskı, s./p. 10.

rafından tereddütsüz kabul edilen “Cengiz istilâsı sırasında göç” rivâyetinin¹² çağdaş tarihî bir dayanağı bulunmadığı iddiâsını yinelemiştir:

“Yazılışları itibarıyla daha eski olan menbalar, umumiyetle, Osmanlıların ecdadının şarkî Anadolu’ya Selçuklularla beraber geldiğini söylerler; daha muahhar menbalarda ise, bunların Horasan’da Mâhân civarında oturlurlarken, Cengiz istilâsı üzerine garbe geldikleri yazılıdır. Bâzı müellifler bu iki rivayeti birbiriyle te’lif ederek, önce Horasan’a, sonra Ahlat’a ve oradan da garbe geldiklerini kaydederler. ... Bunlara istinad eden en son şark ve garp eserlerinde, Osmanlılar’ın garbî Anadolu’ya Moğol istilâsını müteakıp geldikleri hâlâ tekrar edilip durur. Halbuki, yukarıki izahatımızla Osmanlı hanedanının mensup olduğu aşiretin ve Kayıların, Selçukluların ilk fütuhatını müteakıp Anadolu’ya gelip parça parça muhtelif sahalara ve bilhassa uç sahalara yerleştikleri düşünülürse, eski an’aneleri dolduran bütün o muhaceret hikâyelerinin tarihî bir esası olmadığı anlaşılır. Esasen bu muhtelif rivayetleri veren ilk menbaların mahiyeti düşünülür ve bu muhaceret hikâyelerinin tarihî bir tenkiti yapılırsa, bu kanaate varmamak kâbil değildir.”¹³

Bu ifâdeler ışığında, Köprülü’ye göre Osmanlılar’ın Anadolu’ya göçünü anlatan rivâyetlerin üç gruba ayrıldığını; bunlardan en eski yazılı kaynakları teşkil eden grubun, Osmanlılar’ın atalarının Doğu Anadolu’ya yerleşimini Selçuklular’la birlikte gösterdiğini; ikinci kaynak grubunu, göçü Cengiz istilâsına odaklandıran daha sonra yazılmış kroniklerin temsil ettiğini; üçüncü kaynak grubunun ise göçü önce Ahlat’a, daha sonra batıya doğru gerçekleşmiş göstererek, her iki varyantı birleştiren rivâyetlerden meydana geldiğini söyleyebiliriz. Ünlü târihçi bunlardan kendi iddiâsına delil saydığı ilk kaynak grubunu tereddütsüz kabul etmiş; diğerlerini ise “tarihî esâsı olmayan birer hikâye” sayarak kayıtsız-şartsız reddetmiştir.

12 Bk. F. Köprülü, *a.g.e.*, V. baskı, ss./pp. 140-142, 169-182, 195-196.

13 F. Köprülü, *a.g.e.*, IV. baskı, s./p. 72.

Köprülü'nün bu iddiâsında göze çarpan en büyük çelişki, bir taraftan Kayılar'ın Selçuklular'la birlikte Anadolu'ya göç ettiği tezini bizzat Osmanlı kronikleri arasından seçtiği birkaç rivâyete dayandırırken; diğer taraftan onların Moğol istilâsı sırasında göç ettiklerini uzun uzadıya anlatan ve yine aynı kroniklerde yer alan sayısız rivâyeti hiçbir sebebe dayanmadan uydurma kabul etmesidir.

Osmanlılar'ın göç ve yerleşiminin XI. yüzyılda gerçekleştiğini savunan Köprülü bu tezinin doğruluğundan o kadar emindi ki, hiçbir tarihî materyale dayanmamasına rağmen, kendisinin: “*Osman'ın jenealojisi ve XIII. asırdaki muhaceret masalı gibi rivayetleri, pek haklı olarak, kökünden yıkıp temizlediği*”ni iddiâ ediyordu¹⁴. Ne var ki bu tez, karşısına muhâlif herhangi bir delil çıkarılamamakla birlikte, ünlü târihçinin ne hayâtında ne de vefâtından sonra yerli ve yabancı hiçbir tarihçi nezdinde itibar görmedi. Bu iddiâ, henüz yeni ortaya atıldığı sıralarda, Köprülü'ye diğer tezlerinde onay veren kimi araştırmacılar tarafından bile sessizce geçiştirildiği gibi¹⁵; talebesi merhum Halil İnalçık dahi herhangi bir delil arayışına girişmeksizin, Osmanlılar'ın ve beyliklerin göç ve yerleşimini XIII. yüzyılda, Moğol istilâsı sırasında gerçekleşmiş gösteren Osmanlı rivâyetlerine itibâr etmekte tereddüt etmemişti¹⁶.

---

14 F. Köprülü, *a.g.e.*, V. baskı, s./p. 184.

15 Örneğin; krş. F. Grenard, *Grandeur et décadence de l'Asie*, Paris 1939, pp./ss. 38-39. Köprülü, pek çok konuda kendi fikirlerine katıldığı hâlde göç rivâyetinde kendisine iştirâk etmeyen Grenard'ın bu tavrının “*sâdece eski bir alışkanlıktan ileri geldiğini*” iddiâ etmiştir. Krş. Köprülü, *a.g.e.*, V. baskı, s./p. 170, dn.: 200. Ayrıca bk. Faruk Sümer, “Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyetde Eserler”, *AÜ DTCF Dergisi*, XVII/3-4, Ankara 1959, s./p. 452.

16 Meselâ, bk. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev.: Ruşen Sezer, İstanbul 2003, ss./pp. 11-12; a.mlf., *Has-Bağçede 'Ayş u Tarab: Nedîmler Şâîrler Mutrîbler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2011, ss./pp. 85-88.

Resim 1: Modern Türk tarihçiliğinin kurucularından
Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966).

Ancak Köprülü'nün göç ve yerleşim tezi, Kayı menşeyini reddeden Wittek'e karşı geliştirdiği tenkitlerle birlikte, çağdaş bilimsel deliller ışığında kesin bir sonuca bağlanamadığı için bugüne kadar tartışılmaya devam etti. Nitekim onun Osmanlılar'ın atalarının Kayı boyuna mensup olduklarına dâir, kuruluş coğrafyası ve Anadolu'nun diğer bölgelerindeki Kayı yer adlarına dayanan savunması, vefâtından yıllar sonra Cemal Kafadar ve R. Paul Lindner gibi araştırmacılar tarafından, Osmanlılar'ın atalarının bu bölgeye ne zaman yerleştiklerinin bilinmediği, bu nedenle bu adların onlardan başkaları tarafından da verilmiş olabileceği gerekçesiyle reddedildi¹⁷. Prof. Dr. Halil İncılık da vefâtından beş-altı yıl öncesine kadar, Kayı menşeyi konusunda Wittek tezine karşı üstâdının çizgisinde yürümeye devâm ederken, bu görüşünden beklenmedik bir şekilde vazgeçip Wittek'in ifâdelerini aynen tekrar ederek, Osmanlılar'ın Oğuz ve Kayı menşeyinin II. Murad döneminde siyâsî bir üstünlük iddiâsı olarak Yazıcı-zâde Ali tarafından uydu-ruhdğu görüşünü benimsedi¹⁸.

Şimdiye dek tarih araştırmacıları tarafından Köprülü'nün her iki

---

17 Rudi Paul Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, Türkçe trc.: Ayda Arel, İstanbul 2008, ss./pp. 32-34; Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çeviren: Ceren Çıkin-Mehmet Öz, Ankara 2010, s./p. 250, dn.: 3.

18 Krş. H. İncılık, *Has-Bağçede...*, ss./pp. 195-213.

tezi hakkında da olumlu-olumsuz farklı görüşler öne sürülmüşse de, bunlardan bize göre en isâbetli ve tarihî realiteye en uygun olanı, kısa bir süre önce konuyu son kez gündeme getiren Feridun Emecen'e âittir. Kendisinden önceki araştırmacıların dağınık ve belirsiz görüşlerinden farklı olarak, her iki konuda da net bir bakış açısı sergileyen Emecen, birazdan delilleriyle göstereceğimiz üzere tarihî perspektife tamâmen uygun düşecek bir yaklaşımla, Togan'ın "*Türkleşmiş Moğol*" tezine karşı Köprülü'nün Kayı tezini desteklerken; Osmanlılar'ın Anadolu'nun fethi sırasında bölgeye geldikleri konusunda ise Köprülü'nün tezini reddedip, Togan'ın, göçün Cengiz istilâsı sırasında gerçekleştiği görüşünü kabul etmiştir¹⁹.

Köprülü'nün Osmanlı Kuruluş tartışmalarında ön plâna çıkan bu iki önemli tezinin günümüze kadar çözüme kavuşamamasının yegâne sebebi; bu konuların şimdiye kadar yalnız farklı şahsî görüşler üzerinden tartışılıp kesin bilimsel kanıtlarının ortaya konulamamasıdır. Bu araştırmamızda Köprülü'nün, Osmanlı Kayıları'nın Anadolu'ya göç ve yerleşim zamanı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Osmanlı ve Batı Anadolu beylik coğrafyasına "*Kayı*" yer adlarının verilmiş zamanı ile ilgili iddiâ ve itirazları doğrudan o dönemin kaynakları ışığında ele alarak²⁰, dağınık ve karmaşık hâldeki Osmanlı rivâyetlerini ilk kez tarihî zemine oturtan bir sentez ortaya koyacak ve bu deliller ışığında Doğu Anadolu'ya göçle Bithynia'ya ilk yerleşimin hangi tarihlerde ve ne şekilde gerçekleştiği meselelerini aydınlatarak, tartışmayı bilimsel açıdan kalıcı ve kesin bir sonuca bağlamaya çalışacağız.

---

19 Krş. Feridun M. Emecen, "Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?", 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, ed.: Tufan Gündüz - Mikail Cengiz, Ankara 2015, ss./pp. 243-244.

20 Osmanlılar'ın Oğuz ve Kayı menşeinin asılsızlığına yönelik iddiâlar daha önce şu makâlemizde kısaca ele alınıp, bilimsel deliller ışığında tenkid edilmişti: Hakan Yılmaz, "Osmanlı Hânedânı Oğuz Soyundan, Kayı Boyundandır!", *HAİD*, XVII/193 (Ekim 2009), ss./pp. 39-41. Burada ortaya koyduğumuz delilleri yeniden gündeme getirip destekleyen bir çalışma için, bk. Yakup Yılmaz, "Osmanlıların Kuruluşuna Dair İnkilemler", *JHF*, vol.: I, Issue: 1 (December 2015), ss./pp. 24-25.

Köprülü'nün İddiâsına Dayanak Yaptığı "Selçuklular'la Birlikte Anadolu'ya Göç" Rivâyetlerinin İncelenmesi:

Kuruluş devri Osmanlı tarihi ile ilgili çoğu zorlu ve önemli tartışmanın üstesinden gelmeyi başaran nâdir isimlerden biri olmasına rağmen Köprülü, Osmanlılar'ın göç ve yerleşim zamânı hakkındaki Osmanlı rivâyetlerini yeterince iyi algılayamamış; "Osmanlılar'ın Selçuklular'la göçü" nazariyesini dâimâ ikincil kaynaklar üzerinden tâkip etmekte yanıldığı gibi; onlarda rastladığı bir-iki rivâyeti de hiçbir tenkide tâbî tutmaksızın, tamâmen yanlış bir yorumla iddiâlarına dayanak yapmıştır.

Osmanlılar'ın atalarının Anadolu topraklarına XI. yüzyılda Büyük Selçuklular'la birlikte göç ettiği tezinde ısrar eden Köprülü, bu tezinin doğruluğuna, bu konuyu işleyen en eski kaynak olan Şükrullâh'ın *Behcetü't-Tevârih'i* ile, "bir Osmanlı kroniği" diye nitelendirdiği *Rûhî Târihi*'nde rastladığı iki rivâyeti delil olarak getirmiştir²¹. Bu kroniklerdeki "Selçuklular'la birlikte Rum diyârına göç" ifâdesini, içeriğine dikkat etmeden, zorlama bir te'ville Selçuklular'ın Anadolu'yu ilk fetih zamânına odaklandıran ünlü târihçi, Osmanlılar'ın atalarının da bu sırada onlarla birlikte Anadolu'ya gelip yerleştiklerini öne sürmüş; bu tarihlerde Kayılar'ın Anadolu'ya geldiklerinin zâten bilindiği noktandan yola çıkarak, Osmanlılar'ın atalarının da bunlarla birlikte Anadolu'ya gelip yavaş yavaş farklı bölgelere dağıldıklarını kabul etmeyi, "eski hikâyelere muvâfakati reddeden" modern tarihçiliğin kaçınılmaz bir gerekliliği olarak görmüştür.

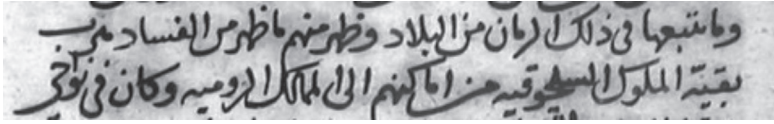
Hâlbuki Köprülü'nün kastettiği rivâyetlerin yer aldığı Osmanlı kroniklerinin istisnâsız tümünde, bu göçün tam olarak hangi târihte gerçekleştiği ve Kayılar'ın Anadolu'ya birlikte geldikleri "Selçuklular"la kimlerin kastedildiği açıkça belirtilmiştir. Nitekim bunların en eskisi olan Şükrullâh Çelebi'nin *Behcetü't-Tevârih'i*'nde bu Selçuklular'ın Anadolu'yu fetheden ilk Selçuklular olmadığı; 617/1220 yılından sonra Cengiz'in hurûcunu müteâkip vatanları-

---

21 Krş. F. Köprülü, *Les Origines de l'Empire Ottoman*, Paris 1935, pp./ss. 74-76.

nı terk eden, göç güzergâhı üzerindeki Selçuklu hânedanlarının bakiyyeleri olduğu sarîh bir biçimde dile getirilmiştir²².

Ayrıca aynı kaynak grubunu temsil eden ikinci en eski kronik olan Karamânî Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâfîni'l-`Osmâniyye*'sinde de yine göçün Cengiz istilâsı sırasında gerçekleştiğine işâret edildikten sonra: "بقية الملوك السلجوقية من اماكنهم الى الممالك الرومية" *Selçuklu hükümdarlarının bakiyyeleri dahi kendi yerlerinden Rûm memleketlerine göç ettiler.*" denilerek²³, bu Selçuklular'ın İran, Azerbaycan, Irak ve Sûriye taraflarındaki *"Selçuklu hükümdarlarının bakiyyeleri"* oldukları açık bir şekilde ifâde edilmiştir.

Resim 2: Karamânî Mehmed Paşa'nın, kroniğinde Ertuğrul kavminin Anadolu'ya Selçuklu bakiyyeleri ile birlikte göç ettiğini açıkladığı satırlar.
Süleymâniye Ktp. Ayasofya, no. 3204, vr. 1^b.

Köprülü'nün *"Selçuklular'la birlikte Anadolu'ya göç"* iddiâsının diğ-er dayanak noktasını ise *Târîh-i Rûhî'*de yer alan şu kısa rivâyet teşkil etmektedir:

"Ba`zı tevârih ehli şöyle getürmüşler ki; mezkûr Ertuğrul

22 Şükrullâh'ın *Behcetü't-Tevârih*'inin ilk versiyonunu temsil eden Nûruosmâniye Ktp.'deki yegâne nüshasında; Cengiz Hân'ın 617/1220 yılında hurûc ederek Türkistan, Belh ve Semerkand'ı yakıp yıktığı ve buralarda büyük katliamlar yaptığı açıkça belirtildikten sonra: "اند وال سلجق بدان سبب ترك وطن كرده" *"Âl-i Selçuk işte bu sebeple vatanlarını terk ettiler."* denilirken (no. 3059, vr. 158^a, ayrıca bk. 58^b); eserin bugün çok sayıda örneğine rastlanan ikinci tertip nüshalarında bu kısım müellif tarafından değiştirilerek, göçün târihi -Köprülü'nün tezini büsbütün çıkmaza sokacak şekilde- daha da geç bir zamâna, Hülâgu'nun Bağdat'ı işgâl ettiği 656/1258 yılına çekilmiş ve Ertuğrul öncülüğündeki Oğuzlar'ın da göçte onlara muvâfakat ettiklerine işâret edilmiştir. Krş. *a.g.e.*, Manisa İl Halk Ktp. Yzm. no. 6382, vr. 267^a. Sonuç itibâriyle nüshaların her iki tertibinde de Selçuklular'la göç, Anadolu'nun fethi zamânında değil, açıkça XIII. yüzyılın içinde, Moğol istilâsı nedeniyle gerçekleşmiş gösterilmiştir.

23 Krş. Karamânî Mehmed Paşa, *Tevârihu's-Selâfîni'l-`Osmâniyye*, Süleymâniye Ktp. Ayasofya, no. 3204, vr. 1^b; Aşir Efendi, no. 234, vr. 1^b.

üç yüz kırk kişisiyle terk-i Türkistân idüb, Selçukîler ile bile Rûm'a gelüb, Rûm'da Karaca-taş'ı ihtiyâr idüb, anda tavaṭ-tun idüb, yaylalarda ve kışlalarda rifâ`-ı hâl ve ferâğ-ı bâl-birle âsüde ve mütemekkin oldılar."²⁴

Diğerlerinden farklı olarak yegâne bir tarzda Ertuğrul Gâzî'yi Türkistan'dan yola çıkararak bu rivâyet de, müellifin "en eski Osmanlı kaynakları" olarak nitelendirdiği yukarıdaki kroniklerde geçen "Selçuklu bakiyyeleri ile birlikte göç" rivâyetinin tahrif edilmiş kısa bir özetinden başka bir şey değildir. Bu cümleyi tıpkı Köprülü gibi Anadolu'nun ilk fetih zamânı şeklinde algılayan müverrih, aradaki iki yüz yıllık zaman farkını hesap etmeden, Osman Gâzî'nin babası olduğu ve ne zaman yaşadığı malûm olan Ertuğrul Gâzî'yi açık bir tahrifle yaşadığı dönemden iki asır önce Anadolu'ya gelmiş biri gibi göstermiştir. Aynı şekilde, Mehmed Fuad Köprülü de bu rivâyeti "Anadolu'nun fethi sırasında göç" iddiâsına dayanak yapmaya çalışırken, kronolojideki bâriz tutarsızlığı hesâba katmayı ihmâl etmiştir.

Mehmed Fuad Köprülü'nün iddiâsına dayanak yaptığı en eski iki rivâyet, görüldüğü üzere düşünülenin tam aksine, Osmanlılar'ın atalarının Selçuklular'ın Anadolu'yu fethi zamânında değil, Moğol istilâsı sırasında Anadolu'ya göçtükleri tezini te'yid etmekte; onlardan daha yeni olan üçüncü rivâyet ise kronolojisindeki büyük çelişkiyle, ilk iki rivâyetin müdâhaleye uğramış geç târihli bir versiyonu olduğunu açıkça hissettirmektedir.

Görülüyor ki Köprülü'nün tezine dayanak yaptığı rivâyetler, savunduğu iddiânın tam aksini ispat etmekte ve Osmanlılar'ın büyük atalarının Selçuklular'la birlikte göç ettiği tezinin hiçbir Osmanlı rivâyeti tarafından te'yid edilmediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu rivâyetlere dayanılarak, Osmanlılar'ın atalarının

---

24 Rûhî Çelebi, *Târîh-i Rûhî*, Tübingen MS Or. Quart, no. 821, vr. 15a-15b; H. Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, "Ruhi Tarihi", *TTK Belgeler*, XIV/18 (1992) içinde, s./p. 375. Bu rivâyetin daha ayrıntılı bir versiyonu için, bk. İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, I. Ketibe, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi eki, no. 191/1, vr. 24a-24b.

Anadolu'ya Selçuklular'ın ilk fethi zamânında geldiğini söylemek mümkün değildir.

Osmanlı Kaynaklarına Göre Kayılar'ın İlk Göç Zamânı ile Batı Anadolu'ya Ulaşmaları Arasındaki Sürecin Tarihî Arka Plânı

Mehmed Fuad Köprülü, Kayılar'ın Anadolu'nun fethi sırasında Selçuklular'la birlikte Doğu Anadolu'ya geldiklerini söylemekte ve Osmanlılar'ın çekirdeğini oluşturan küçük bir Kayı topluluğunun da bunların içinde yer aldığını öne sürmektedir. Oysa ki Köprülü'nün mahdut ve sâbit bir yaklaşımla sonuca bağlamaya çalıştığı bu konu, eski *Oğuz-nâme*'lere dayanılarak yazılmış kimi Osmanlı kroniklerinde, tarihî zemine tamâmen oturan ciddi rivâyetler sâyesinde zâten yeterince aydınlatılmıştır ki; bunların Köprülü'nün mevcut tezinden daha mantıklı ve târihî bilgilere daha uygun olduğu şüpheye imkân bırakmayacak kadar açıktır.

Bu rivâyetlerin başında, *Câm-ı Cem-Âyîn* adlı silsile-nâmesinde *Oğuz-nâme*'den yararlandığını açıkça belirten²⁵ Hasan bin Mahmûd el-Bayâtî'nin ve yine aynı *Oğuz-nâme*'den yararlanarak *Kitâb-ı Cihân-nümâ*'sına bir "Oğuz Târîhi" faslı ekleyen Neşrî'nin kullandığı ortak bir rivâyet gelmektedir.

Bayâtî, Köprülü'nün ilk göçte Kayılar'dan bir grubun Doğu Anadolu'ya gelip yerleştiği tezini kısmen destekleyen, ancak Osmanlılar'ın atası Kaya Alp (Kayır Hân) ve kavminin, çağdaş târih kaynaklarında belirtilen Cengiz zamânındaki ikinci Türkmen göçü sırasında geldiklerini te'yid eden bu rivâyeti aslî kaynağından şu ifâdelerle nakleder:

*"Ba`zular dîrler ki; Âl-i `Osmân ecdâdı Âl-i Selçûk'la Mâhân'a geldükde ba`zuları anda kalup, bir qarındaşları ayrılup, Ahlâf'a gelüb ve yurt ve ocağ idinüb, yüz yitmiş yıldan ziyâde anda mütemekkin olub ıyş u kâmrânluqlar iderlerdi. Aña binâ'en Cengîz fetretinde Kaya Alp dağı babası Kızıl Boğa ile `azm-i Ahlâf eylediler."*²⁶

25 Hasan bin Mahmûd el-Bayâtî, *Câm-ı Cem-Âyîn*, nşr. 'Alî Emîrî, İstanbul: Der-Sa'âdet Kader Matba'ası, 1331, s./p. 11, 12, 21, 31.

26 Krş. Hasan el-Bayâtî, *Câm-ı Cem-Âyîn*, nşr. 'Alî Emîrî, İstanbul: Der-Sa'âdet

Görüldüğü üzere Bayâtî'nin tâkip ettiği *Oğuz-nâme* geleneği, Osmanlılar'ın ataları olan Kayılar'ın X. yüzyılda Orta Asya'dan göç ederek Selçuklular'la birlikte Mâhân'a geldiklerini, bu sırada kavmin ileri gelenlerinden birinin Kayılar'dan bir grupla onlardan ayrılıp Ahlat'a yerleştiğini ve tam yüz yetmiş yıl burada ikâmet ettiklerini açıkça bildirmekte; Mâhân'da kalan Kayılar'ın önderleri olan Osmanlılar'ın ataları Kaya Alp (Kayır Hân) ve babası Kızıl Boğa'nın ise XIII. yüzyıla kadar burada kaldıktan sonra, 617/1220'de zuhur eden Cengiz istilâsı sırasında Mâhân'dan ayrılıp Ahlat'taki akrabâları olan Kayılar'ın yanına göç ettiklerini haber vermektedir.

Bayâtî'den dokuz yıl sonra *Kitâb-ı Cihân-nümâ*'nın ilk şeklini kaleme almış olan ünlü Osmanlı müverrihi Mehmed Neşrî de, rivâyeti aynı *Oğuz-nâme* nüshasından kısmen daha farklı ve geniş bir şekilde nakletmiş; göçün ne zaman gerçekleştiğine ışık tutacak bir ayrıntıdan söz ederek, rivâyeti tarihî bir zemine oturtacak ve kronolojisini sağlam bir şekilde tespit etmemizi sağlayacak çok önemli bir ipucu vermiştir.

Neşrî'nin naklettiği *Oğuz-nâme*'deki rivâyetin tam şekline bakılırsa, Kayılar'ın Ahlat'a gitmek ve Mâhân'a yerleşmek üzere iki kısma ayrılış vak'ası, Gazneli Mahmud'un Oğuzlar'ın Horasan'a geçmelerine izin veriş sırasında gerçekleşmiştir:

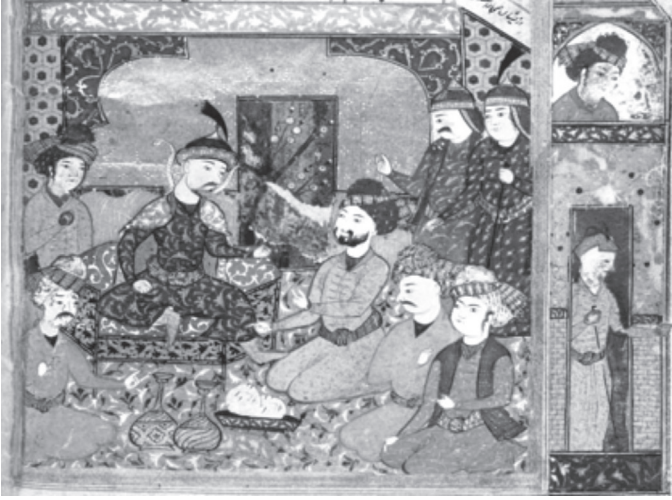
“Şol vakt ki, Sulţân Maĥmūd bin Sebūk-teĝin Āl-i Selçük'ı yüz biñ er miĝdârı Etrāk'le Ĥorāsân'a göçürdi; Āl-i Selçük'a müntesib olan Etrāk'den, Gök Alp Ĥân evlâdından şavarlı ve rızıklı bir şâ'ife bilâd-ı Ermeniyeye'den nevâhî'-i belde'-i Ahlat'a nüzül idüp yüz yitmiş yıl miĝdârı, tâ Cengiz Ĥân ĥurûcında dek anda kaldılar.”²⁷

Kader Matba'ası, 1331, ss./pp. 41-42.

27 Krş. Mehmed Neşrî, *Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ Meĥammed Neschrî*, Band I, Theodor Menzel nsh., F. Taeschner, Leipzig 1951, p./s. 19.

Resim 3: Dört bin çadırılık Oğuz kâfilesini Horasan'a geçiren
Gazneli sultânı Mahmûd bin Sebük-tegin.

Firdevsî, Şeh-nâme, Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, no. 491, vr. 9^b.

Gerçekten de Gazneli Mahmûd 1028'de dört bin çadırılık bir Oğuz kitesinin Horasan'a geçmesine izin vermiş²⁸; bunlar zaman zaman buradan yaptıkları akınlarla Azerbaycan'dan Diyarbakır'a kadar uzanan Rum ve Ermeni beldelerini fethetmiş (m. 1038) ve 1042'de Urmiyye'de toplanan on beş bin kişilik bir Oğuz grubu ilk kez, Ermeniler'in elindeki *Vasपुरagan (Van Gölü havzası)*'na girerek burayı sıkı bir yağmadan geçirmişlerdi. 1044'te yeni göçlerle sayıları iyice kalabalıklaşıp yirmi bini bulan Oğuzlar, daha büyük bir kuvvetle taarruza geçerek buradaki yirmi dört Ermeni beldesini fethettiler²⁹. Bu beldeler arasında Ahlat'ın da yer aldığı şüphe yoktur. Daha sonra Musul'a inen Oğuzlar, buradan dönüşlerinde

28 Krş. Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*, XXVII, s./p. 364.

29 Bu anlara şâhid olan çağdaş Ermeni târihçi Aristakes, Oğuzlar'ın bu şiddetli akın ve istilâsını dehşet ve korku dolu sözlerle tasvir ederek şöyle der: "Göklerin gazap kapıları ülkemizin üzerine açıldı; Türkistan'dan kartal gibi hızlı atlara binmiş ordular ortaya çıktı. Bunlar Vasपुरagan'a (Van Gölü havzası/Ahlat çevresine) girerek hıristiyanların üzerlerine atıldılar ve 24 beldeyi ele geçirdiler. Bu gözü pek hamleleriyle Garin (Erzurum)'a kadar ilerlemekte kararlıydılar." Aristakes, *Histoire d'Arménie*, Fransızca trc.: E. Prud'homme, Paris 1864, p./s. 72.

Bizanslılar'ın Erzen (Erciş) vâlisi Stephan'ı yenilgiye uğratarak bu şehri de ele geçirdiler. Nihâyet Oğuzlar'ın, 1045'te Anadolu fâtihî Süleymân Şâh'ın atası Kutalmış'la birlikte Bizans-Ermeni müttefik kuvvetlerini bozguna uğratmaları ve Tuğrul Beg'in 446/1054'teki Anadolu seferi sırasında Bargiri ve Erciş'i kesin bir surette almasıyla bölgedeki fetih süreci tamamlanmış ve Oğuzlar buraya artık sağlam bir şekilde yerleşmiş oldular.

Ünlü İlhanlı müverrihi Reşîdüddîn Fazlu'llâh el-Hemedânî, 1310 yılı gibi erken bir târihte yazdığı *Câmi`ü't-Tevârih*'inde Bayâtî ve Neşrî'nin kullandığı *Oğuz-nâme*'ye dayanan yukarıdaki bilgileri doğrulayacak şekilde; Karamanoğulları ve Eşrefoğulları dâhil Batı Anadolu'da vâr olan tüm Türkmen beyliklerinin, Tuğrul Beg'le ilk kez Anadolu'ya geçip yerleşen yirmi bin Türkmen'le aynı soydan geldiklerini haber vererek şöyle der:

وتراكمه روم ، چون قرامان واشرف وغيرهما بوقت انك طغرل سلجوقى
بروم رفت بيست هزار سوار تركمان با او بوذند ؛ چون او باز كشت
ايشان در انجا متمكن شدند .

“Rûm Türkmenleri; yâni Qarâmân, Eşref ve onların diğerleri, Selçuklu Tuğrul Rûm'a geçtiği vakit onun berâberinde olan yirmi bin Türkmân'dandır. Tuğrul oradan geri döndüğü zaman onlar oraya yerleştiler.”³⁰

Reşîdüddîn, Osman Gâzî ve diğer beylik kurucularının çoğu henüz hayatta iken yazdığı bu satırlarında, Neşrî ve Bayâtî'nin rivâyet-lerinde görülen yaklaşıma paralel bir şekilde, Batı Ana-

---

30 Krş. Reşîdüddîn Fazlu'llâh el-Hemedânî, *Câmi`ü't-Tevârih*, TSMK, Hazîne, no. 1653, vr. 391^a. Fuad Köprülü Reşîdüddîn'in bu kaydını üstünkörü bir yaklaşımla kendi iddiâsına delil getirmek istemişse de (krş. *a.g.e.*, V. baskı, s./p. 172, dn.: 204), birazdan çağdaş kaynaklar ışığında gösterileceği üzere; bu kayıt Moğol istilâsı sırasında Doğu Anadolu'ya Türkmen göçünün devâm etmediğine, ya da onların Batı Anadolu'ya aynı târihlerde yerleşmediklerine bir delil teşkil etmez; olsa olsa onların Anadolu'ya yerleşen ilk Türkmenler'le aynı etnik kökene mensup olduklarını gösterir. Osmanlılar'a komşu beyliklerin menşei hakkında arşiv belgelerine dayalı önemli tespitler için, bk. Vedat Turgut, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *SKAD/JSCS*, II/3 (2016), ss./pp. 55-89.

dolu'daki beylik yöneticilerinin büyük Oğuz cemâ'ati içinde, vak-
tiyle Doğu Anadolu'ya geçip Tuğrul Beg'le birlikte Vaspuragan
havzasını fetheden Türkmen boylarıyla akrabâ olduklarına işâret
etmiştir.

1045'te Van çevresindeki fetihleri gerçekleştiren üç büyük Oğuz
beyinden birinin adı كوك طاش "Gök-taş"tır ki, imlâdaki büyük ben-
zerlik dikkate alındığında bu ismin, bir göz yanılması sonucu Os-
manlı kaynaklarındaki eski Oğuz-nâme rivâyetlerine كوك الپ "Gök
Alp" şeklinde geçmiş olması³¹ ihtimâl dâhilindedir³². Gündüz'ün
kardeşi ve Ertuğrul'un amcası olan Gök Alp'in, Anadolu'ya göç
eden bu kadim Kayı fâtihine nisbetle "Gök Alp" adını almış olması
kuvvetle muhtemeldir. Oğuzlar'ın, aralarında kuşkusuz Ahlat'ın
da bulunduğu Van Gölü havzasındaki fetihlerini tamamladıkla-

31 Bu noktada müstensihlerin كوك طاش "Gök-taş" isminin ikinci kısmındaki
طاش kelimesinde ط "tı"nın dik uzantısını ا "elif" gibi algulayarak, devâmındaki
ا "elif"i ش "şın"ın yuvarlak kısmına yakın yazıldığı için ل "lâm" sanarak, ش
"şın"ın son kısma doğru dağılık yazılan üç noktasını ise پ "p"nin noktaları
şeklinde yorumlayarak, bir göz yanılması sonucu كوك الپ "Alp" şeklinde okumuş
olmaları mümkündür.

32 Bu topluluğun liderinin adının "Gök-taş" ya da "Gök Alp" oluşu, başta Wit-
tek olmak üzere Osmanlılar'ın "dip-ata"sını tespitte çalışan pek çok araştı-
rmacıyı yanlışlığa düşürmüştür; bunlardan birçoğu rivâyete dar bir çerçeveden
bakarak, tamamen yanlış bir te'ville buradaki "Gök Alp Hân"ın Oğuz'un altı
oğlundan "Gök Hân" olabileceğini öne sürmüştür. Bu yorumun isâbetsizliği
daha işin başından bellidir; çünkü Oğuz'un altı oğlundan hiçbiri mutâd
Oğuz-nâme metinlerinde "Alp" olarak tavsif edilmemiş, dâimâ "Hân" olarak
yâd edilmiştir. Âşık Paşa-zâde'nin Selçuklu Sultânı'na karşı Osman Gâzî'ye:
"Veger ol ben Āl-i Selçuqvan dirse, ben hōd Gök Alp / oğlıym dirin." dedirtmesi
de, yine ilk Anadolu fütûhâtı zamânına işâret etmekte ve Osmanlılar'ı önceki
akrabâları olan Kayılar'a bağlayan anlayıştan kaynaklanmış gözükmektedir.
Âşık Paşa-zâde, *Menâkıb ve Tevârih-i Āl-i Osmân*, Berlin Staatsbibliothek, Ms.
Or. Oct. 2448, vr. 30^a/st. 12 - 30^b/st. 1. Günümüz araştırmacılarının birçoğu
bu "Gök Alp"i "Gök Hân" zannederek, onun "Gün Hân" silsilesine muhâlif al-
ternatif başka bir silsile ortaya attığını zannetmişlerdir. Meselâ krş. P. Wittek,
The Rise.., p./s. 2-9. Nitekim müellif de eserinin başında, daha önce Bayâtî'nin
aynı Oğuz-nâme'den, eserine tahrif etmeksizin "Gün Hân" diye aktardığı
dip-atayı değiştirip (krş. Bayâtî, *a.g.e.*, s./p. 21), sonraki süreçte diğer kronik-
lere de geçecek silsile listesine "Gök Hân" ismiyle kaydederek, yukarıdaki
rivâyeti tamâmen yanlış anladığının yeterli delilini vermiştir. Krş. Âşık Paşa-
zâde, *a.g.e.*, vr. 4^b / st. 2.

rı 446/1054 yılından, Cengiz istilâsının başladığı 617/1220 yılına kadar gerçekten de aradan tam yüz yetmiş yıl geçmişti ki, bu, Ahlat'a Oğuzlar'la birlikte yerleşen Kayı topluluğunun Cengiz Hân'ın hurûcuna dek, yüz yetmiş yıl boyunca burada kaldıkları rivâyetinin tamâmen gerçek olduğunu ve kesin bir sûrette tarihî zemine oturduğunu gösterir.

Bu Kayılar'ın, Diyarbakır taraflarını ele geçiren ve buralara yerleşen Oğuz grubu ile aynı topluluk içinde yer alıyor oluşu ve bunlardan özellikle Diyarbakır-Mardin havzasına yerleşenlerin dokuz yıl sonra (1063'te) burada Artukoğulları Devleti'ni kuruşu, Van gölü havzasını (*Vasपुरagan*) istilâ eden bu Oğuz kitlelerinin içinde Kayılar'ın da yer aldığına kesin bir kanıt teşkil eder. Artuklular'ın Kayı boyuna mensup oldukları sikkelerinde kullandıkları Kayı damgasından ve bunu bir sembol olarak mîmârî eserlerinde de kullanmalarından³³ açıkça anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla bu süreçte Kayılar'dan küçük bir topluluğun Ahlat ve Erciş taraflarına yerleştiği bilgisinin mümküniyeti ve tarihî açıdan gerçekliği ortadadır³⁴. Nitekim bu bilgileri doğrulayacak ve târihî bir çerçeveye oturtacak en büyük delil, bugün Ahlat'ta yer alan Selçuklular döneminden kalma *Kayı mezarlığı*'dır. Bu, Ahlat'taki Kayı yerleşiminin günümüze ulaşmış en önemli kanıtıdır ve bir başka makâlemizde daha tafsilâtlı şekilde ele alınacağı üzere; 617/1220'de Cengiz istilâsı ile birlikte buraya akrabalarının yanına göç eden Kayır Hân'ın naaşı da, 634/1237'de Sa'deddîn Köpek'in tahrîkiyle Zamantı kalesine hapsedilip ölüme terk edili-

33 Krş. Ara Altun, "Artuklu sanatı", *DİA*, III, s./p. 419.

34 Nitekim buna açık bir delil teşkil edecek şekilde, Ahlat'ı ziyaret etmiş olan ünlü seyyah Evliyâ Çelebi, "*Emîr-i Kayı*" tarafından burada yaptırılan büyük câmiyi ziyaret ettiğini; câmiinin dış duvarları üzerinde kalın ve iri bir hatla, Çağatay lisânına çok yakın bir dille yazılmış yazılar bulunduğunu, bunları uzaktan görmeye çalışarak dürbünle bâzılarını okuduğunu söyler. Evliyâ'nın çözdüğü ve kısmen tercüme ettiği bu hatlar arasında: "*Bizüm Kayı gibidür..*", "*Barımız Uruş kişisimiz*"; *ya`nî 'Cümlemüz ceng âdemiyyüz..*" ifâdelerinin de yer alıyor oluşu, Ahlat'ın fethinden sonra Kayılar'ın buraya gerçekten yerleştiğini ve Osmanlı kroniklerindeki belirsiz gazâ rivâyetlerini doğrulamaktadır. Krş. Evliyâ Çelebi, *Seyâhât-nâme*, TSMK, Bağdat Köşkü, no. 305, vr. 239^b-240^a.

şini müteâkip³⁵ Ahlat'taki bu *Kayı mezarlığı*'na nakl olunacaktır³⁶.

Sonuç itibâriyle Mâhân'dan göçüp, "*Cengîz Hân hürûcına dek*" Ahlat'a yerleştiği belirtilen bu topluluğun, Osmanlılar'ın yüz yetmiş yıl önce buraya göçmüş yakın akrabaları olmaları târihî bir olaydır; ancak aradaki uzun zaman farkı ve bunların ileride kurulacak olan Osmanlılar'ın asıl çekirdeğini teşkil eden aile olmadığı dikkate alındığında, nesep bakımından Osmanlılar'la doğrudan ilişkilendirilemeyecekleri ortadadır.

Selçuklular'ın ilk göçü sırasında Ahlat'a bir Kayı topluluğunun yerleştiğine işâret eden Bayâtî ve Neşrî'nin *Oğuz-nâme* kaynaklı rivâyetlerindeki Kayılar'ın, Neşrî tarafından sırf Kayı boyundan oldukları için Osmanlılar'a nisbet edilmek istendikleri açıktır ve bu görüş, temelde Köprülü'nün teziyle aynı zemine oturmaktadır.

Resim 4: Ahlat'taki *Kayı Mezarlığı*'ndan bir görünüş.

35 İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-`Alâ'iyye fîl-Umûri'l-`Alâ'iyye*, I, Tıpkıbasım, Ankara: TTK Yaynevi, 1956, ss./pp. 467-468.

36 Ahlat'taki Kayı yerleşimini tarihî gerçeklik noktasına taşıyan bu mezarlığın adının, günümüzde halk dilinde "*Kaya mezarlığı*" şekline dönüşmesi ve Bayâtî ile Evliyâ Çelebi'nin de benzer şekilde "*Kaya Alp*" adıyla andıkları Osmanlılar'ın atası *Qayıır Hân*'ın buraya defnedildiğine açıkça işâret etmeleri, hattâ Evliyâ'nın bizzat kabre inip orada neler gördüğünü ayrıntılı olarak tasvir etmesi (krş. Bayâtî, *a.g.e.*, s./p. 41; Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, vr. 241^a-241^b); farklı kaynaklarda yer alan bu bilgileri günümüzde hâlâ mevcut olan bu maddî kanıt etrâfında birleştirmektedir.

Kayık Alp/Kayır Hân'ın Cengiz'in hurûcu sırasında kavmiyle birlikte buraya bilinçli bir şekilde, akrabalarının yanına göç amacıyla gelmiş olması, daha sonraki asırlarda da sıklıkla tekrarlanan mutâd târihî bir an'aneye işâret ettiği için bu bilginin doğruluğundan şüphe edilemez. Buraya önceden yerleşmiş olan kadîm Kayılar'dan bir kısmı, birazdan tarihî kanıtlarını ortaya koyacağımız Bizans uç akınları sırasında, imparator Vatatzes'e karşı Gündüz Alp, Gök Alp ve Ertuğrul'un birliklerine katılıp onlarla birlikte Bithynia tarafına gitmiş olsalar bile³⁷, Mâhân'dan birkaç yıl önce gelmiş asıl kurucu ailenin yalnızca nökerleri mesâbesinde kalacaklarından, bu yolla da silsile yönünden Osmanlılar'a nisbet edilmeleri imkânsızdır.

Bu tarihî verilere bakılırsa, Selçuklular'dan önce Anadolu'yu fetheden ilk Oğuz toplulukları arasında Kayılar'ın da bulunduğu; ancak Osmanlılar'ın atası olan ve 617/1220'deki Cengiz istilâsına kadar Mâhân'da bulunan Kayır Hân ve kavminin Doğu Anadolu beldelerinden Ahlat'a göçünün, Osmanlı rivâyetlerinde gösterildiği üzere bu yılın hemen başında gerçekleşmiş olduğunu kabul etmek, kuşkusuz tarihî perspektife en uygun ve en doğru olan yaklaşımdır.

Şimdi bizzat görgü şahidlerinin izlenimlerini yansıtan çağdaş kaynaklardan aktaracağımız târihî kanıtlar, bunun böyle olduğunu daha net ve kesin bir biçimde ortaya koyacaktır.

Cengiz İstilâsı Sırasında Doğu Anadolu ve Batı Anadolu'ya Türkmen Göçünün Tarihî Kanıtları

Mehmed Fuad Köprülü'nün, Osmanlılar'ın ataları olan Kayılar'ın Selçuklular'la birlikte Anadolu'ya göçtükleri tezi, umum Kayı

---

37 Sultan Alâeddîn'in Bizans uçlarında göçebe Türkmenler aracılığıyla 619-629/ 1222-1231 yılları arasında sürdürdüğü bu savaşlar hakkında, şimdilik bk. H. Yılmaz, "Ertuğrul Gâzî'nin Bithynia'daki Seferleri ve Sivas'ta Moğollara Karşı Kazandığı 'Boğa-öyüğü Zaferi' /1", *HAİD*, XVII/201 (Haziran 2010), ss./pp. 42-44; a.mlf., "Ertuğrul Gâzî'nin Bithynia'daki Seferleri ve Sivas'ta Moğollar'a Karşı Kazandığı 'Boğa-öyüğü Zaferi' /2", *HAİD*, XVII/202 (Temmuz 2010), ss./pp. 45-46; a.mlf., "Selçuklu Sultânı 'Alâ'eddîn'in Bizans İmparatoru Vatatzes'le Uç Savaşları", *HAİD*, XIX/219 (Aralık 2011), ss./pp. 45-46.

cemâatinin bu coğrafyaya ilk göçünü tespit noktasında kısmen tarihî bir gerçeğe tekâbül etse de, onun tüm Kayı göçünün yalnız bundan ibâret olduğu; çağdaş kaynaklarda sonraki devirlerde ne doğu, ne de batı tarafına herhangi bir Türkmen göçü vak'asına rastlanmadığı iddiâsı tamâmen yanlıştır ve sadece bu tezi ısrarla kabul ettirme çabasından kaynaklanmaktadır.

Bu konuda ilk Osmanlı kroniklerinden beri tekrarlanan farklı rivâyetleri birleştiren ve Köprülü'nün sınıflandırmasına göre üçüncü rivâyet grubuna giren *Mebde'-i Şâhân* adlı kaynaktan aktardığımız şu satırlar, Osmanlılar'ın atalarının göç sürecini yukarıda ortaya koyduğumuz rivâyetleri de içine alacak şekilde tümüyle özetleyecek niteliktedir:

Resim 5: Moğol hükümdarı Cengiz Hân'ı otağında gösteren bir minyatür.

Reşidüddîn Fazlu'llâh el-Hemedânî, Cāmi'ü't-Tevārîh, Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, no. 1113, vr. 44^b.

“Āl-i Selçûk Sultân Maḥmūd-ı Ğaznevî`ahdinde, ya`nî sene ḥamse ve seb`în ve erba`a-mî`ede (= 475) Māverā`ü`n-nehr`den Īrān-zemīn`e intikāl itdüklerinde ma`an olan kabā`ilden silsile`-i `Osmāniyye`nüñ cedd-i a`lāsı olan Kayı Ḥān kabīlesi, a`māl-i Ḥorāsān`dan Māhān ḥudūdında mütemekkin olmışlar idi. Sene seb`a`aşar ve sitte-mî`e`de (= 617) Cengiz Ḥān fetretinden-şoñra ḥudūd-ı Ahlāt`a gelüb, tã`ife`-i Moğol ol diyāra müstevlî olıcaḳ diyār-ı Rüm`a müteveccih olub...”³⁸

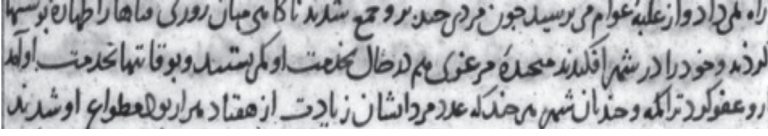
Cengiz fetreti sırasında özellikle Horasan ve Māhān bölgesinden Türkmen kâfilelerinin yoğun bir şekilde Doğu Anadolu'ya göç ettikleri tarihî bir gerçektir. Göç ve yerleşim konusuna ağırlık veren pek çok yerli kronikte, Māhān'dan yola çıkan ilk Osmanlılar'ın göç güzergâhı üzerindeki ilk menzillerinden biri olarak gösterilen Aras nehri havzasının, Cengiz istilâsını takip eden yıllarda aynı yerden yola çıkan Türkmenler'in kalabalık göç akınlarına uğradığı ve kroniklerdeki bilgilere uygun şekilde, Ahlat muhâsarası sırasında bu göç akınının artık had safhaya ulaştığı, görgü şâhidleri tarafından o sıralarda yazılmış çağdaş kaynaklardan tespit edilebilmektedir.

617/1220'de başlayan Cengiz istilâsını müteâkip İran ve Azerbaycan'dan Doğu Anadolu'ya doğru kalabalık Türkmen göçlerinin yaşandığını gösteren en önemli kesin kanıtlar, o günleri görmüş olan ünlü İlhanlı târihçi Cüveynî'nin ve Celâleddîn Harzemşâh'ın vezîri Muhammed Nesevî'nin eserlerinde yer alır. Cengiz istilâsının başladığı ilk yıldan Ahlat kuşatması ve Celâleddîn Harzemşâh'ın ölümüne kadarki on yıllık süreçte, Türkmenler'in Horasan, Merv/Māhān, Harzem, Aras havzası ve Doğu Anadolu sınırları arasındaki göç süreci ve diğer faaliyetleri, Cüveynî ve Nesevî'nin bu orijinal kayıtlarından safha safha tâkip edilebilir³⁹.

38 *Mebde`-i Şāhān Cem-Ḳudret Ḳadr-i Feridūn-İktidār Şāh `Osmān bin Erṯuğrul*, Süleymāniye Ktp. M. Zeki Pakalın, no. 55/2, vr. 31^b, st. 5-10.

39 Meselâ, krş. 'Alâeddîn Atâ Melik Cüveynî, *Tārīḫ-i Cihān-güşā*, I, Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, no. 205, vr. 33^a-37^b; a.g.e., Mîrzâ M. Kazvîni nşr., Leiden/London 1912, ss./pp. 112-132; Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sul-*

Resim 6: Cüveynî'nin *Tārīḫ-i Cihān-güşā*'da, 617/1220'de Merv/Mâhân'da Buka'ya tâbî, sayıları yetmiş bini aşkın Türkmen topluluğunun mevcut bulunduğunu belirttiği kısım.

Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, no. 205, vr. 34^b, st. 8-9.

Cengiz istilâsının başladığı 617/1220 yılında, Cengiz Hân'ın oğlu Tuli Hân'la Cebe Noyan ve Sebütey Bagatur'un Horasan ve Merv/Mâhân bölgesine düzenledikleri akınlara *Tārīḫ-i Cihān-güşā*'sında geniş bir yer ayırmış olan Cüveynî (ö. 681-1283), bu sırada Merv/Mâhân taraflarındaki bağımsız Türkmen kitlelerinin rehberi olan بوقا "Buḳā"⁴⁰, beraberindeki شهر هر چند که عدد تراکمه و جندیان شهر هر چند که عدد

tân Celâli'd-dîn Mengüberti, Texte Arabe, par: O. Houdas, Paris 1891, ss. 99, 159-160, 222-223, 224-225, 229-230; *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirti*, Traduit de l'Arabe, par: O. Houdas, Paris 1895, pp. 165, 264-266, 370-371, 374-375, 383, 405. Buralarda Nesevî, istilânın başlangıcından itibaren Harzemşah coğrafyası (Merâğa), Horasan ve Irak'taki siyâsî ve askerî hareketlilik (Texte Arabe, s. 99; Traduit de l'Arabe, p. 165); Şerefi'l-mülk'ün Aras nehri ötesinde Türkmen otlaklarındaki koyun sürülerinden, Harzem yönetimi ve kendi adına zorla ağır vergiler almak istemesi, Türkmen kadınların buna şiddetli tepkisi ve akabinde onun Türkmenler'i zora sokacak şekilde elli bin dinar vergiyle mükellef etmesi (Texte Arabe, ss. 159-160; Traduit de l'Arabe, pp. 264-266); Aras nehri üzerine gelen göçebe Türkmenler'in koyun sürüleriyle köprüyü kapatması (Texte Arabe, ss. 222-223; Traduit de l'Arabe, pp. 370-371); Mogan'da Tatarlar'la çarpışma sonrası Sultân Celâleddîn'in Aras nehri üzerinden Azerbaycan tarafına geçip Mâhân'da konaklaması ve kendi askerleriyle, oradaki الترکمان من اذا حشروا مکان النمل محسور والجراد منشور "karınca ve çerçirge sürüsü misâli her yanı sarmış olan Türkmenler"i bir araya toplayıp Arrân'a geçmesi (Texte Arabe, s. 225; Traduit de l'Arabe, p. 374); Sultân'ın Nesevî ile Tatar'ları geri püskürtmek için Arrân'a geçen Türkmenler'den yardım konusunu istişâre edip, bu amacı gerçekleştirme konusunda etrâfındaki Türkler'in hiçbirine onlar kadar güvenmediğini söylemesi üzerine, tevki'ler yazılıp "Türkmen gruplarının Hânları, emîrleri ve atlıları"nın Sultân'ın ordusuna katılması ve Moğollar'ı Ucân'a çekilmek zorunda bırakmaları (Texte Arabe, ss. 229-230; Traduit de l'Arabe, pp. 382-383) gibi konulara dair önemli ayrıntılar vermiştir. Özellikle son tasvirler Osmanlı kroniklerindeki, *Mâhân*'dan Tatar kitlelerini tâkiben yola çıkıp göç eden ve göç sırasında dört bir yana yürüyüp gazâlar eden "göçebe Türkmen" tasvirlerine uygun bir perspektif çizmektedir. 40 Merv/Mâhân'daki yetmiş bin Türkmen'in lideri olan بوقا "Buḳā" adındaki

مرد ایشان زیادت از هفتاد هزار بود *“sayıları yetmiş bini aşkın Türkmenler ve şehirdeki Cendliler”*le birlikte yurtlarını terk etmek istemeyip, önce Moğol istilâsına karşı direndiklerini, ancak yerel yöneticilerin müdâhalesiyle içlerinden büyük bir kısmının bundan vazgeçtiklerini belirtmiş⁴¹; bunlardan Buka'nın itaatinden çıkarak bölgede kalanların daha sonra Moğollar'ın yağma ve katliâmlarına hedef olduklarını, kaçanların ise bölgeyi terkedip dünyânın değişik bölgelerine dağıldıklarını açıkça haber vermiştir⁴².

Ünlü Harzem'li târihçi Nesevî ise *Sîretü's-Sultân Celâlü'd-dîn Mengübertî* adlı eserinde istilânın onuncu yılında, 627/1230 Ahlat kuşatması sırasında Tatarlar hakkında Harzem'e peşpeşe haberler gelmeye devâm ederken, Sultan Celâleddîn ve Şerefü'l-Mülk'le birlikte Mogan'dan ayrılıp Ahlat'a gitmek üzere Aras nehri havzasına doğru yol aldıklarını; nehirden geçtikleri sırada Moğollar'dan kaçıp aynı yönde ilerlemekte olan Türkmenlerin, kalabalık koyun sürüleriyle köprüden geçerken yolu kapattıklarını bir görgü şâhidi olarak bize haber vermektedir:

فيسقى البلد لا تعبر اليها الا جسر يرفع عند الاستغناء عنه وكانت
قد خربت في مبدا خروج التاتار ، فعمرها شرف الملك حين افرد
السواقى لنفسه من نهر ارس على ما ذكرناه وكان دكجك نوين السلاح
دار قد سيره السلطان من خللاط عند حصارها الى خوارزم يزكاً يكتشف
اخبار التاتار .. افرد شرف الملك للسلطان من نهر ارس ؛ فوجدت هناك
من اغنام التركمان على جسره ما لا يحصى كثيرة فلم اجد للعبور مسلماً
فخاطرت بنفسى ورميت الفرس فى النهر واراد الله بسلامتى فعبرت .

“Şehir (Moğân) göç ediyordu; kendi taşıyabildiği kadarını kaldıran bir köprüden başka oradan geçip gidilecek hiçbir

---

bu önderin, Osmanlı kroniklerinde zikredilen Kaya Alp/Kayır Hân'ın babası *Çızıl Buğ'a*dan başka bir kimse olmadığı, iki kaynak grubundaki ortak bilgileri sentezleyen ayrıntılı veriler ışığında *“Osmanlılar'ın Anadolu'ya Ayak Basan İlk Atası: 'Kaya Alp', 'Kayık Alp' ya da 'Kayır Hân'”* başlıklı makâlemizde ortaya konulacaktır.

41 Cüveynî, a.g.e., I, vr. 34^a/st. 24 - 34^b/st. 9; Kazvîni nşr., I, ss./pp. 120-121.

42 Cüveynî, a.g.e., I, vr. 34^b/st. 26 - 37^b/st. 12; Kazvîni nşr., I, ss./pp. 123-132.

şey yoktu. Ben Tatâr'ın ilk hürûcunda onu yiktirmıştım; Şerefü'l-Mülk ise tek başına kaldığı zaman, bahsettiğim üzere Aras nehrinden geçebilmek için onu tekrar ta'mîr ettirmişti. Tatâr'ın haberlerini zekîce keşfedip, Sultân'ı muhâsara altındaki Ahlâf'tan Hôrzum'a Silâhdâr Degücek Noyan iletecekti. ...Şerefü'l-Mülk Aras nehrinin üzerinde Sultân'la tek başına idi. Ben burada, köprü'nün üzerinde sayılamayacak kadar çok Türkmân koyunlarıyla karşılaştım; geçmeye yol bulamadım. Kendimi tehlikeye atarak atımla nehrin içine atladım; Allâh'ın izniyle nihâyet selâmetle karşıya geçmeyi başardım.”⁴³

Nesevî, Zeki Velidi Togan'ın işâret ettiği iki eski kronikte ve bâzı Osmanlı târihlerinde yer alan, Harzem taraflarında yaşayan Osmanlılar'ın atalarının daha sonra Erzurum'a ve Ahlat'a gelip, 627/1230'da Harzemşahlar'la Eyyûbî-Selçuklu müttefik kuvvetleri arasında cereyân eden Yassıçemen Savaşı sırasında Selçuklu tâbiyetine girdikleri bilgisini⁴⁴ doğrulayacak şekilde; bu tarihte Aras nehri havzasında yoğun bir Türkmen hareketliliğinin yaşandığını açıkça tasdik etmekte ve Köprülü'nün “*Bu dönem kaynaklarında Doğu Anadolu'ya Türkmen göçünden söz edilmediği*” iddiâsını tamâmen çürütmektedir.

Bu kaydın devâmında, Sultan Celâleddîn'in ordusuyla bir müddet, Osmanlı kroniklerinde “*Osmanlı Kayıları'nın çıkış noktası*” olarak gösterilen Mâhân'da konakladığına ve Sultân'ın Tatarlar'a karşı kendi ordusuyla birlikte, buradaki “*karınca ve çekirge sürüsü*”

---

43 Nesevî, *Sîretü's-Sultân Celâlü'd-dîn...*, Texte Arabe, ss. 222-223; a.mlf., *Histoire du Sultan Djelal ed-din...*, Traduit de l'Arabe, pp. 370-371.

44 Köprülü'nün kendi tezinde ısrarı nedeniyle peşin bir hükümle kabule yanaşmayıp, bilimsel hiçbir delil ortaya koymaksızın *Apocryphe (uydurma)* saydığı bu iki kaynaktan *Tezkiretü'l-İber ve'l-Âsâr fî Bahîtü'l-Ümem ve'l-Emşâr* adını taşıyan ilkinin, 756/1355 gibi erken bir tarihte Aksaray müderrisi İsmâ'îl bin Muhammed Şerîf tarafından yazılmış olması kayda değerdir. Krş. Köprülü, *a.g.e.*, V. baskı, s. 140, dn.: 151. Onun önyargıyla yaklaştığı bu eserdeki bilgiler, tarihî gerçekliğe uygun bir şekilde, *Oğuz-nâme* rivâyetine dayanan Hasan el-Bayâtî'nin *Câm-ı Cem-Âyîn*'inde ve oldukça güvenilir bir kaynak olan İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Behişt*'inde de aynen tekrar edilmiştir. Krş. Bayâtî, *a.g.e.*, ss./pp. 40-42; Bitlisî, *a.g.e.*, I. Ketîbe, vr. 24^a-25^b.

misâli her yanı sarmış olan Türkmenler”i Azerbaycan’ın kuzeybatısındaki Arrân’a (*Albania*) geçirmeyi plânladığına ilişkin sunulan önemli ayrıntı⁴⁵ ve Cüveynî’nin daha istilânın başladığı yıl burada, Buka öncülüğünde “yetmiş bini aşkın Türkmen’in toplandığını” gösteren kayıtları; Mâhân’ın o târihte gerçekten Türkmenler’in en kalabalık yerleşim noktalarından biri olduğuna delil teşkil etmekte ve “*Mâhân’dan yola çıkan elli-bin kişilik konar-göçer Türkmen tã’ifesinin, Tatar evlerini tâkiben diyâr-ı Rûm’a göçerek, Celâleddîn Harzemşah’ın hükümdarlığı döneminde Erzurum’a yerleştiklerini*” anlatan Osmanlı rivâyetlerinin tarihî gerçekliğini gözler önüne sermektedir⁴⁶. Bu Türkmenler’in geçiş noktası olan Aras nehri havzasının Doğu Anadolu’da Erzurum içlerine kadar uzanması ve bu hattın Moğol çatışmaları sırasında, aynı târihlerde Erzurum’dan tâ Sivas’a kadar ilerlediği bilinen Celâleddîn Harzemşâh’ın da geçiş noktalarından biri olması; Nesevî’nin yukarıda bildirdiği üzere, Mâhân çıkışlı bu kalabalık Türkmen kitlesinin Tatar istilâsı nedeniyle sürüleriyle birlikte, Doğu Anadolu’ya gerçekten bu yoldan göç etmiş olduklarını tarihî açıdan te’yid etmektedir.

Dolayısıyla Cüveynî ve Nesevî’nin bu kayıtları, 617/1220’de Mâhân’dan yola çıkan Kayılar’ın göçünün 627/1230 yılına kadar uzandığını, onların bu târihlerde Doğu Anadolu’ya Aras nehri yönünden ulaştıklarını ve ilkin bir süre Erzurum’da, *Pasinler ovası* ve *Sürmelü-çukur* (Aras nehri havzası) civârında kaldıkları bilgisinin mümküniyetini ve gerçekliğini ispatlamakta; böylece

---

45 Nesevî, *Sîretü’s-Sultân Celâlü’d-dîn...*, Texte Arabe, ss. 225; *Histoire du Sultan Djelâl ed-dîn...*, Traduit de l’Arabe, pp. 374.

46 Krş. F. Giese, *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, Breslau 1922, pp./ss. 4-5; Aşık Paşa-zâde, *a.g.e.*, vr. 4^b / st. 11 - 7^a / st. 2; Oruç Beg, *Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, von Franz Babinger, Hannover: 1925, pp./ss. 4-6. Üç kaynak da Celâleddîn Harzemşah zamânında Mâhân’dan yola çıkan kalabalık Oğuz kitlesini ilk önce Erzurum’a ayak basıp, bilâhare Aras nehri havzası (*Sümelü-çukur/Pasin ovası*) taraflarına yerleşmiş göstermektedir. Bu kayıtlar, Köprülü’nün referans gösterdiği Gibbons’ın bilinçli bir çarpıtmadan öteye geçmeyen: “*Nesevî’nin eserinde Mâhân’dan kalabalık bir Türkmen topluluğunun göç ettiğine dâir hiçbir kayıt bulunmadığı*” iddiâsını da boşa çıkarmaktadır. Krş. H. Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, trc.: R. Hulûsî, İstanbul 1928, s./p. 241.

Osmanlılar'ın atalarının istilâ sırasında tâkip ettikleri göç izleğinin bilinmeyen tarihî arka plânına ışık tutmaktadır.

Yukarıda naklettiğimiz üzere, Selçuklu dönemi yazılı kaynaklarında Cengiz istilâsı sırasında Doğu Anadolu yönüne Türkmen göçünden söz edilmediğini savunan Köprülü, bu târihlerde Batı Anadolu tarafına Türkmen göç ve yerleşimi olduğu konusunda da devrin kaynaklarında hiçbir kaydın yer almadığını öne sürmüştür.

Resim 7: Cengiz Hân'ın emrindeki istilâcı Moğol ordusu.

Reşîdüddîn Fazlu'llâh el-Hemedânî, Cāmi'ü't-Tevârih, Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, no. 1113, vr. 49^a.

II. Murad dönemi müverrihlerinden Yazıcı-zâde Ali 1436 yılı civârında yazdığı *Selçuk-nâme*'sinde, farklı Oğuz boylarına mensup Türkmen beylerinin Moğollar'dan kaçıp gelerek Bizans uçlarına yerleştiklerini, bu göç ve yerleşimin uzun süre devam etmesi nedeniyle zamanla burada kalabalık bir kitle meydana getirdiklerini haber vermektedir:

“Ol hikâyet bu menvâl üzerineyidi ki; Uçdağı Türk begleri ki, Oğuz'uñ her boyından uç eñrâfında Tatâr şerrinden korkup yaylarlar ve kışarlardı; rûzigârıla karşı Tatâr'dan incinanler ol-uca gelüp çoğaldılar.”⁴⁷

47 Yazıcı-zâde Ali, *Selçuk-nâme*, Bibliothèque Nationale, Supp. Turc. no. 737, vr. 425^a, st. 8-10. Bu bilgi Yazıcı-zâde'yi tâkip eden Rûhî Çelebi ve Lütfî

Yazıcı-zâde Ali burada, Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin Cengiz istilâsı sırasında uçlara göç eden Oğuzlar tarafından kurulduğunun özellikle altını çizmiştir. Yalnız Yazıcı-zâde değil, aslında neredeyse tüm Osmanlı müverrihleri, Bizans ucundaki Türkmen gruplarının Batı Anadolu'ya göç ve yerleşiminin Cengiz istilâsı sırasında gerçekleştiği konusunda ittifak etmişlerdir.

Bu bilgiyi destekleyecek ve tarihî açıdan kesinleştirecek en önemli delil ise, çağdaş Bizans târihçisi Nicephorus Gregoras'ın (1292-1360) kroniğinde⁴⁸ karşımıza çıkmaktadır. Müellif, Köprülü'nün yukarıdaki iddiâsını hükümsüz kılacak ve başta Yazıcı-zâde 'Alî'nin *Selçuk-nâme*'si olmak üzere, göç ve yerleşimin Cengiz istilâsı sırasında gerçekleştiğini bildiren tüm Osmanlı rivâyetlerini doğrulayacak şekilde; aralarında Osmanlılar'ın da bulunduğu Batı Anadolu beyliklerinin tümünün Bizans uçlarına ancak XIII. yüzyılda, 617/1220'de başlayıp uzun bir süre devâm eden Moğol istilâsı sırasında gelip yerleştiklerine işâret ederek şöyle der:

οί δὲ τὰς σατραπείας ἔχεινοι πολλαχῆ διελόμενοι
Τούρχοι παρὰ Σχυθῶν ἐλαυνόμενοι Ῥωμαίους ἤλαυ-
νον· καὶ ὕσον πρὸς Σχυθας ἐθελύνοντο, τοσοῦτον
κατὰ Ῥωμαίων ἠνδρίζοντο· ὡς εἶναί σφισι τὴν Σχυθας
ἔφοδον οὐ συμφορῶ αἰτίαν, ἀλλὰ σφόδρα μεγίστης
χορηγὸν εὐτυχίας. εἰσεχέοντο μὲν οὖν κατὰ πλήθῃ ἔχ
τε Παφλαγονίας ἔχ τε Παμφυλίας καὶ τὴν Ῥωμαίων
ἐδήουν γῆν· ἤδη θὲ καὶ πόλεμοι συνε-ῤῥήγγυντο
συνεχεῖς·

“Farklı bölgeleri istilâ etmiş olan Türkler, Moğollar (İskitler)’in kendilerine uyguladığı baskı nedeniyle Romalılar’ı sıkıştırmaktaydı. Bunlar nasıl Moğollar’ın önünden kadınlar gibi kaçıyorlarsa, Romalılar’ın karşısına da öylece erkeğe dikiliyorlardı. Bu nedenledir ki, İskit/Moğol istilâsı

Paşa'nın kroniklerinde de aynen tekrar edilmiştir. Krş. Rûhî Çelebi, *a.g.e.*, vr. 17^b; H. E. Cengiz-Y. Yücel nşr., s./p. 378; Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i `Osmân*, nşr.: 'Âlî Beg, İstanbul: Matba'a'-i 'Âmire, 1341, s./p. 21.

48 Nicephorus Gregoras, *Corpus Scriptorum Historiae*, Volume: I, Cura: Ludovici Scopheni, Impensis ed. Weber, Bonnae 1829.

*onların felâketine sebep olmak şöyle dursun, aksine şansla-
rının daha yâver, işlerinin daha da yolunda gitmesine vesile
olmuştu. Bu [Türk]ler kitleler hâlinde Paphlagonia (Kastamo-
nu/Sinop havzası) ve Pamphylia'dan (Muğla/ Fethiye civârı)
akıp gelerek Roma topraklarını yağma ediyorlardı.”⁴⁹*

Bir göz tanığı olan Gregoras'ın bu önemli kaydı, bir Osmanlı kay-
nağı olduğu için çoğu kez küçümseyici bir yaklaşımla göz ardı
edilen Yazıcı-zâde Ali'nin yukarıdaki rivâyetinin târihî gerçek-
liğini net bir biçimde gözler önüne serdiği gibi; erken Osmanlı
kroniklerinde yer alan benzeri diğer rivâyetlerin de hiçbir delile
dayanmadan, kolaycı bir yaklaşımla “hikâye” ve “masal” pozisyo-
nuna düşürülemeyeceğine açık ve kesin bir delil teşkil etmektedir.

Gregoras'ın burada Türkmenler'in çıkış noktası olarak, kuzeyde
Paphlagonia, güneyde Fethiye/Dalaman Çayı tarafına işaret etme-
si, bu tarihlere kadar buraların Bizanslılar'la Selçuklular arasında
sınır olduğunu göstermekte; birazdan açık kanıtlarını sunacağımız
üzere ikisinin arasında kalan, Osmanlı kuruluş coğrafyasının
doğu-sundaki Dorylaion (Eskişehir) bölgesinden aşağıya doğru
dik bir hat çizen bu serhaddin batısının, XIII. yüzyılın ilk çeyre-
ğine kadar Bizans hâkimiyeti altında kalmaya devâm ettiğini bel-
gelemektedir.

Osmanlılar'ın Ataları Olan Kayılar Batı Anadolu Ucuna Ne Za- man Gelip Yerleştiler?

M. Fuad Köprülü'nün Wittek'in Kayı karşıtı tezini çürütüp,
Kayılar'ın bölgedeki varlığını tarihî açıdan temellendirmeye çalış-
ırken, Ertuğrul Gâzî ve kavminin yerleştiği Bilecik-Eskişehir böl-
gesi de dâhil olmak üzere, Türkiye'deki pek çok yerleşim yerinin
“Kayı” adını taşıyor olmasını buna delil olarak gösterdiğini belirt-
miştik. Gündüz Alp, Gök Alp ve Ertuğrul Gâzî'nin bölgedeki fe-
tihlerinin târihî kanıtları ortaya konulamadığı⁵⁰ ve şimdiye kadar

49 N. Gregoras, *a.g.e.*, p./s. 138.

50 Çağdaş Selçuklu, Harzem ve Eyyûbî kronikleri ile Bizans ve Latin kay-
naklarına dayanan bu tarihî kanıtlar, yakında neşredebileceğimiz “Alâeddîn
Keykubâd'ın Bizans Seferi ve Ertuğrul Gâzî'nin Bithynia Ucundaki Fetihleri”
başlıklı makâlemizde yer alacaktır.

bu fetihlerin kronolojisi saptanamadığı için⁵¹, Rudi Paul Lindner ve Cemal Kafadar gibi araştırmacılar, bu yer adlarının buralara hangi târihte verildiğinin ve buraya ilk yerleşimin ne zaman gerçekleştiğinin bilinmediğini söyleyerek, Köprülü'nün bu eksik ve tatminden uzak temellendirmesine haklı olarak itiraz etmişlerdi⁵².

XII.-XIII. yüzyıllarda yaşamış olan ünlü Arap seyyah Ali bin Ebû Bekir el-Herevî (ö. 1215), *Kitābu'l-İşārāt ilā-Ma`rifeti'z-Ziyārāt* adını verdiği seyâhat-nâmesinde “*Sulţān-öñi*” adıyla andığı Eskişehir'in XII. yüzyılın sonlarında hâlâ fethedilmemiş olduğunu açıkça ifâde ederek, 569/1173'te burasının Müslüman Selçuklular'la kâfir Bizanslılar arasında anlaşma ile belirlenmiş hudut noktası olduğunu haber vermiştir:

سلطان وئكى : وهُو موضع عجيب ؛ ويقال له ايضا : ” الترمآ ” بالرؤمى
ويقال له : ” اوگرم ” وهُو موضع عجيب على تخوم البلاد وحد الكافريّة
ازاج معقوده ...

*“Sulţān-öñi: Burası, aynı zamanda kendisine Rümca ‘Termā’ denilen, ‘Avigerm’ şeklinde de söylenen ‘acā’ib bir yerdir. Orası farklı beldelerin sınırları üzerinde bulunan muhteşem bir mevzî olup, antlaşma ile belirlenmiş kâfir hudûdudur.”*⁵³

Herevî'nin bu tasvîri, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş coğrafyasının doğusunda yer alan Eskişehir'in, XII. yüzyılın sonlarında hâlâ Bizans Devleti ile Ankara'ya kadar uzanan Anadolu Selçuklu Devleti arasında sınır olduğunu; buradan sonra Bilecik, Söğüt ve Domanıç çevresi dâhil kalan tüm toprakların Bizans hâkimiyeti altında bulunduğunu net bir biçimde tasrih etmektedir⁵⁴.

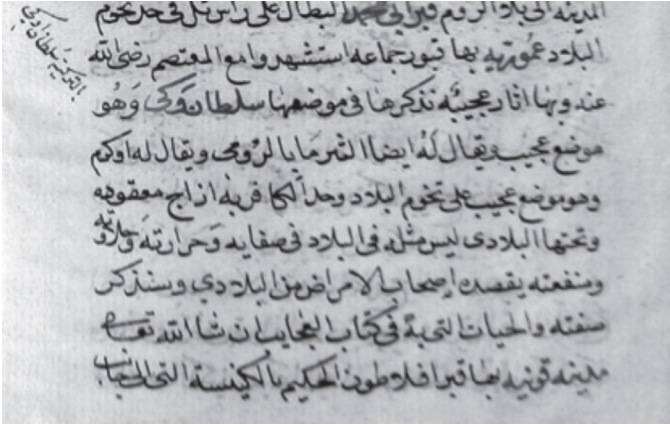
51 Faruk Sümer “Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyette Eserler”i ele aldığı makâlesinin ekinde, bu konuda hiçbir tarihî veri olmadığı zannından hareketle tamâmen ümitsiz bir yaklaşım sergileyerek: “*Ertuğrul'un başında bulunduğu oymak, Türkiye'ye ne zaman geldi? Bize göre bu meseleyi çözmek mümkün değildir.*” şeklinde görüş belirtmiştir. Krş. F. Sümer, a.g.m., s./p. 452.

52 P. Lindner, a.g.e., ss./pp. 32-34; C. Kafadar, a.g.e., s./p. 250, dn.: 3.

53 Ali bin Ebû Bekir el-Herevî, *Kitābu'l-İşārāt ilā Ma`rifeti'z-Ziyārāt*, Edirne Selimiye Ktp. Yz. no. 542, vr. 23^b, st. 18-20.

54 Bu muâsır kayıtlar, Ertuğrul Gâzî ve emrindeki Kayılar'ın, Rumlar'a karşı savaşta giden Sultan Alâ'eddîn'le bir gazâ üssü olan “*Sulţān-öñi / Sulţān-öyüğü*”

Resim 8: Ünlü Arap seyyah Herevî'nin, Eskişehir'in XII. yüzyılın sonlarına kadar Selçuklular'la Bizans arasında sınır olduğunu gösteren kayıtları. *Kitābu'l-İşārāt ilā Ma'rifetü'z-Ziyārāt, Edirne Selimiye Ktp. Yz. no. 542, vr. 23^b.*

Bir görgü şahidinin izlenimlerini yansıtan bu satırlar, Osmanlılar'ın çekirdeğini teşkil eden küçük Kayı topluluğunun, bu coğrafyaya XII. yüzyılın sonlarına kadar kesin olarak gelip yerleşmiş ve bu târihlerde bu havâlinin hâlâ Türkleşmemiş olduğunun açık bir delilidir. Dolayısıyla Lindner ve Kafadar'ın iddiâlarının aksine, Köprülü'nün tezini kısmen destekleyecek şekilde, kuruluş coğrafyasında göze çarpan "Kayı" yer adlarının bu coğrafyaya XIII. yüzyıldan daha önce verilmiş olduğunu söylemek tarihî açıdan mümkün gözükmemektedir. Bu çağdaş kayıt, Osmanlılar'ın atalarını Söğüt, Domaniç ve Karacahisar çevresine XIII. yüzyılda yerleşmiş gösteren Osmanlı kroniklerindeki rivâyetleri bir başka açıdan kesin bir dille te'yid ettiği gibi; Oğuz ve Kayı isimlerine ilişkin toponomik isimlendirmelerin de ancak bu yüzyılda yapılmış olduğunu târihî açıdan netleştirmektedir.

Beyliklerin sırayla kurulduğu Batı Anadolu'nun orta ve alt kesimlerinin bu süreçteki durumuna gelince; Herevî'den hemen bir kuşak sonra bölgede yaşanan büyük değişime dikkati çeken çağdaş

---

sınırında buluştuklarını gösteren klasik Osmanlı rivâyetlerini tarihî açıdan kuvvetle destekler niteliktedir.

Arap târihçi Ebû'l-Fidâ, Selçuklu-Bizans sınır savaşlarının görgü tanığı olan İbn Sa'îd el-Mağribî'nin (ö. 685/1286) gözlemlerine dayanarak, Batı Anadolu uçlarının Türkmenler tarafından XIII. yüzyılın ilk yarısında fethedildiğine açıkça işâret etmiştir:

قال ابن سعيد : والترکمان خلق كثير من نسل الترك الذين فتحوا بلاد الروم فى مدة السلجوقية وقدمى نوا على مغادرة سكان الساحل من الخرائطه واخذ الاولادهم وبيعهم من المسلمين ... ويصب فيه نهر عظيم عميق قيل انه يعرف بنهر البطال الذى قيل انه كان يكثر غزو الروم فى دولة بنى اميه وعلى هذا النهر جسر اذا كان الهدنة نصب واذا وقعت الحرب رفع وهو حد بين المسلمين والنصارى ...

“İbn Sa'îd der ki: ‘Türkmenler Türk neslinden kalabalık bir halktır, Selçûkiler devrinde Rûm beldelerini fethettiler; Harâ-i-Şâhîl’den olan sâhil sâkinlerini kahredip, onların evlâtlarını esir almayı ve müslümanlara satmayı âdet edindiler. ...Orada akan büyük, derin, ‘Baḫḫal nehri’ olarak bilindiği söylenen bir nehir vardır. Söylendiğine göre o, Benî Ümmiyye (Emevîler) Devleti zamânında Rûm’la çok gâzâ edermiş. Bu nehrin üzerinde barış olunca kurulup, savaş olunca kaldırılan bir köprü vardır. Müslümanlarla huristiyanlar arasındaki sınır işte odur.”⁵⁵

İbn Sa'îd'in, Batı Anadolu serhaddinin XIII. yüzyılın ortalarındaki durumunu betimleyen bu tasvirindeki Türkmenler'in içine Kayır Hân'lılardan Gündüz Alp ve Ertuğrul Gâzî Türkmenleri'nin; fethedildiğini bildirdiği “Rûm beldeleri”nin içine ise Bithynia ucundaki Söğüt, Domaniç ve Karacahisar'ın da dâhil olduğunda şüphe yoktur. Müellifin devamla belirttiğine göre; bu hattın aşağı kısmında, Antalya'nın kuzeyindeki جبل طغرله “*Ṭoğuzla (Denizli) dağı*” ve çevresinde iki yüz bin kadar Türkmen evi yer alıyor; bu noktaya yerleşen Türkmenlerin yayıldıkları alan *اوج* “*Uc*” diye isim-

55 Ebû'l-Fidâ, *Taḫvîmü'l-Büldân: Géographie d'Aboulféda* (Texte Arabe), Par: M. Reinaud, Paris 1840, p./s. 379.

lendiriliyordu⁵⁶. Ayrıca Kastamonu (Paphlagonia) çevresinde yüz bin; Sultanönü, Kütahya, Afyon ve Sivrihisar hattında iki yüz bin, Ankara'nın kuzeyinde ise otuz bin çadırılık Türkmen kitlesi yerleşmiş bulunuyor; hattâ Olympos/Keşişdağı'ndan (Bursa/ Ulu- dağ) Tarsus'a kadar uzanan sıradağlar, bölgedeki yoğun Türkmen nüfusu nedeniyle جبال التركمان "Türkmân dağları" adıyla anılıyor- du⁵⁷.

Çağdaş Arap müellifi İbn Sa'îd bu kaydında, Selçuklular devrinde uçtaki ve sâhil bölgesindeki bâzı Rum beldelerinin XIII. yüzyılın ilk yarısında Türkmenler tarafından fethedildiğini açıkça bildirmekle birlikte, bu fetihlerin tam olarak hangi târihte gerçekleştiği bugüne kadar tespit edilememiştir⁵⁸. Herevî'nin yukarıdaki kayıtları dikkatle incelenip, Gregoras ve Yazıcı-zâde'nin doğu sınırındaki beyliklerin Moğol istilâsı sırasında kurulduğuna ilişkin önceki sözleriyle birleştirilirse, Batı Anadolu'daki bu Türkmen fütûhât ve yerleşiminin XIII. yüzyılın ilk çeyreği içinde başlamış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Nitekim bu tarihî kanıtların tümünü sentezleyecek ve yukarıdaki tespitlerimizi tarihî bir konuma yerleştirecek şekilde; yine çağ- daş bir görgü tanığı olan ünlü Eyyûbî vezîri ve tarihçisi İbn Nazîf (ö. 651/1253) *et-Târihu'l-Manşûri* adlı kısa kroniğinde⁵⁹, Sultân I. 'Alâ'eddîn Keykubâd'la İznik-Rum imparatoru John Doukas Vatatzes'in 622-629/1225-1231 yılları arasında batı serhaddinde

---

56 Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, ss./pp. 379.

57 İbn Sa'îd'den naklen; Claude Cahen, "İbn Sa'îd Sur L'Asie Mineure Seldju- qide", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/10-11, pp./ss. 42-48.

58 Ünlü Alman Türkolog Paul Wittek *Menteşe Beyliği* adlı çalışmasının hemen başında İbn Sa'îd'in bu kaydını değerlendirirken önemli çıkarımlar yaparak, isâbetli bir görüşle İznik Rum yönetimi zamânına ait olduğunu söylediği bu tasvîrin, 1207'den öncesine ve 1261'den sonrasına kesinlikle âit olamayaca- ğını belirtmiş (Kırş. a.m.f., *Menteşe Beyliği*, Türkçe çev.: O. Şâik Gökay, 3. baskı, Ankara: TTK Yayınları 1999, s./p. 1-13); fakat sözü edilen fetihlerin ve Türkmenler'in buraya yerleşmelerinin tam olarak ne zaman gerçekleştiğini tespit edememiştir.

59 İbn Nazîf el-Hamevî, *et-Târihu'l-Manşûri*, St. Petersburg Asya Müzesi, no. 521; a.m.f., *et-Târihu'l-Manşûri*, nşr.: Ebû 'İyd Dûdû, Dımaşk: Matba'atu Mecma'îl-Lugâti'l-Arabiyye, 1981.

bölgesel sınır savaşları yaptıklarını açıkça belirtir. Bu kayıtlar arasında özellikle, 622/1225'te Bizans'ın bâzı kalelerinin düşürüldüğüne dâir verilen: وفيها كسر السلطان علاء الدين سلطان الروم الأشكري وأخذ من قلاع: "O [yıl] içinde (622/1225'te) Rûm sultânı Sultân `Alâ'ü'd-dîn, El'aşkari (Laskaris/Vataţes)'i kırdı ve onun bâzı kalelerini aldı." bilgisi<sup>60</sup> ve 626/1229'da Selçuklu uç ordusunun bilâhare hezîmeti üzerine, Sultan `Alâ'eddîn'in Ankara vâlisi Seyfeddîn Kızıl Beg'i hapsedirdiğine ilişkin verilen ayrıntı⁶¹ çok önemlidir.

XVI. yüzyıl Osmanlı müverrihlerinden Bayburt'lu Za'îm 'Osmân'ın *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân* adlı eserinde Söğüt'ten Domaniç'e kadarki aralığın "*Hicretüñ târihi altı yüz yigirmi ikiye dâhîl olmuş*" iken alındığına ve Sultan Alâeddîn'in buraları aynı yılın içinde Ertuğrul Gâzî'ye bağışladığına yaptığı ilginç atıf⁶², İbn Nazîf'in ilk kaydında 622/1225'te fethedildiği belirtilen kalelerin içine Osmanlılar'ın ilk fetih ve yerleşme alanının da dâhil olduğunu tarihî açıdan kesinleştirmekte; 626/1229'da Ankara vâlisi Kızıl Beg'in hapsedildiğine yönelik ikinci kayıt ise, bu akınların Osmanlı kroniklerinde zikredilen Ankara/Karacadağ harekât üs-sünden yönetildiği bilgisini târihî açıdan te'yid ederek, fetihlerin gerçekten Osmanlı coğrafyasına yakın bir noktada gerçekleştiğine açıklık getirmektedir. Herevî'nin 1173 yılında Müslümanlarla kâfirler arasında hudut olduğunu gördüğü Sultanönü (Eskişehir), 622/1225 yılı başında Bilecik'in en ileri hattında, Söğüt kıvrımı-

60 İbn Nazîf, *a.g.e.*, vr. 151^a-151^b; Dûdû nşr., s./p. 113.

61 "قَرَل" له "قبض الرومي على شخص يقال له" İbn Nazîf, *a.g.e.*, vr. 180^b; Dûdû nşr., s./p. 174.

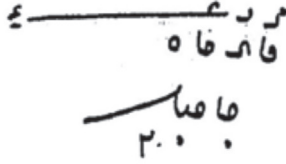
62 "*Hicretüñ târihi altı yüz yigirmi ikiye dâhîl olmuş idi, ol târihde vilâyet-i Rûm'da Selçûkiyân'dan Sultân `Alâ'ü'd-dîn Keykubâd bin Keyhusrev bin Ebû Mes`ud-ı Selçûkî pâdişâh idi; Konya'da olurdu. Kendüsi Sîvâs'da eğlenüp, zikr olan Ertuğrul... kendüye tâbi` olup iltimâsın bildürdiler, tamâm hazz eyledi; Kara[ca]-hişâr'a tâbi` Bilecük'de Söğütcüg'î kışlak, Tomâlic taşın yaylak virdi. ...Ol târihde Tatar yağı idi; Kefe'den geçüp Rûm'da ba`zı yirleri gâret iderdî. İslâmbol keferesi dalı yağı idi. Sultân `Alâ'ü'd-dîn yine `asker çeküb, İslâmbol keferesi ile gâzâ vü cihâd idüb, ol vaqt kâfirlerün münhezim olması Ertuğrul şecâ'atiyle olub, Sultân `Alâ'ü'd-dîn Ertuğrul'a şabl u `alem-birle Bilecük sancağın virüb..." Bayburt'lu Za'îm 'Osmân, *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*, Süleymâniye Ktp. Fotokopi Arş., no. 88, ss./pp. 246-248.*

na dek Kayır Hanlılar'ın fetihlerine açılmış⁶³ ve Ertuğrul Alp'in gâzileri tarafından bu havza İslâm coğrafyasına dâhil edilerek, ileride bir cihân devletine dönüşecek olan Osmanlı'nun temelleri böylece atılmıştı.

Tümü çağdaş görgü şâhidlerinin izlenimlerine dayanan bu kayıtlar; Osmanlı Kayırları'nın mevcut beylik coğrafyasındaki fetihlerinin Cengiz istilâsından sâdece beş yıl sonra, 622/1225 yılı başlarında gerçekleştiğini; Cengiz fetretini tâkiben Ahlat'a göçen Kayırlar'ın daha sonra belirtilen târihte bu bölgeye yerleşerek, "Oğuz" ve "Kayı" yer adlarını buralara aynı yıl içinde, bölgeye yerleşimlerini müteâkip verdiklerini belgelemektedir.

---

63 Bayburt'lu Osman'ın bir önceki dipnotta, I. Alâeddîn Keykubâd'ın Bithynia'daki fetihleri sonrası Ertuğrul'a "Kara[ca]-hışâr'a tâbi` Bilecük'de Söğütcüg'i kışlak" verdiği bilgisini ve Ertuğrul Gâzî'nin emrindeki Kayırlar'la birlikte Kayır Hân'a mensup olduğu yönündeki tespitimizi doğrulayacak şekilde, 937/1530 tarihli *Sultanönü Sancağı Tahrîr Defteri*'nde, Karaca-şehir'e bağlı yerler arasında سکودجک "Söğüdcük" yakınlarında bir مزرعة قير خان "Kayır Hân Mezra'ası"nın varlığı dikkati çeker (BOA, TTD, no. 438, ss./pp. 225/5, 229/18). Bithynia, Lidya ve Frigya'da eş zamanlı olarak başlayan Bizans akınları sırasında, bu alanın ilk kez Ertuğrul Gâzî'nin eliyle Türkmen hâkimiyetine girmesi, Osmanlılar'ın kuruluş coğrafyasın-dan Menteşe, Saruhan, Aydın, Hâmid ve Teke-ili alanına doğru yayılan bölgelerdeki قير خان "Kayır Hân" ve حورزم "Horzum" yer adları ile sentezlendiğinde; Kayır Hân'ın emirlerinden Saru Hân da dâhil olmak üzere, Batı Anadolu'nun ilk fâtiplerinin Kayır Hânlılar olduğu yönündeki tezimiz tarihî gerçekliğe uygun bir zemine oturmaktadır. İleride 1302 Bapheus ve 1308 Katalan Savaşları sırasında Osman Gâzî'ye yardımcı gelecek olan bu beylerin, Rumeli fütûhâtında da Gâzî Süleyman Paşa ile ortak hareket etmeleri; hattâ Celâl-zâde Sâlih'in *Hadîkatü's-Selâfin*'de Bolayır'ın fethi sırasında Süleyman Paşa ve gâzîlerini ansızın karşılarda bulan ve atalarının ilk fetih zamânını bildiklerinde şüphe olmayan bâzı Rumlar'ın, geçmişe gönderme yaparak: "Bu kavm ki, 'Kavm-i Kayır' (قوم قايير) gibi hep bayırı-sayırı ve sâyir emâkini füttdular. Deñizden beri yakaya höd kuş uçmaz; aceb bunlar yağmur gibi gökden mi indiler, yohsa ot gibi yirden mi çıktılar?" dediklerini açıkça belirtmesi, uçların ilk fâtipleri olan Ertuğrul ve diğer Türkmen beylerinin Kayır Hânlılar'dan olduklarının açık birer kanıtıdır. Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâfin*, haz.: Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice, Ankara: TTK Yayınları, 2013, vr. 37^b-38^a; s./p. 42.

Resim 9: Osmanlılar'ın Harzem'li emir Kayır Hân'la bağlantısını gösteren, 937/1530 tarihli *Sultanönü Sancağı Tahrîr Defteri*'nde Karacaşehir'de, *Söğüdcük* yakınlarında "Kayır Hân Mezra'ası"nın mevcut bulunduğuna ilişkin tahrir kaydı. BOA, TTD, no. 438, s. 229/18.

Şu hâlde bu yeni tespitler ışığında; Osmanlılar'ın ataları olan Kayılar'ın Doğu Anadolu'ya göçünün 617/1220'deki Moğol fetreti sırasında, Batı Anadolu yönündeki fütûhât ve yerleşimlerinin ise 622/1225 yılı başlarında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Yukarıda ortaya koyduğumuz çağdaş târihî kanıtlar, Osmanlılar'ın ve Batı Anadolu beyliklerinin buraya kitleler hâlinde, Cengiz Hân istilâsı sırasında göç ettiklerini gösteren tüm Osmanlı rivâyetlerini tasdik etmekte ve Köprülü'nün Anadolu'nun fethi zamânuna işâret eden delilden yoksun iddiâsını tamâmen çürütmektedir.

Bununla birlikte onun, Osmanlılar'ın Kayı boyuna mensup olduğu tezinin ve buna bağlı olarak Bithynia'daki Kayı yer adlarının buralara Osmanlılar tarafından verildiği yönündeki temellendirmesinin, Kafadar ve Lindner'in tereddütlerine açıklık getiren yukarıdaki tespitler ışığında tarihî açıdan son derece doğru ve isâbetli olduğu söylenebilir⁶⁴.

64 Mehmed Fuad Köprülü'nün Osmanlı ve Batı Anadolu beyliklerinin İlhanlılar'la ilişkisine yönelik tezi, neşretmek üzere olduğumuz bir başka makalede mercek altına alınacağı; kuruluş devrindeki dinî ve tasavvufî zümrelerin mâhiyetine ilişkin görüşleri ise *I. Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*'nda sunduğumuz "Geyikli Baba'nın İnegöl'e Yerleşmesi, Orhan Gâzî İle İlişkisi ve Heterodoksluğu Yönündeki İddiaların Kesin Deliller Işığında Çürütülmesi" başlıklı bildiriye geniş bir şekilde ele alındığı için burada ayrıca üzerinde durmaya lüzum görmedik.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

Sultanönü Sancağı Tahrîr Defteri, BOA, TTD, no. 438.

Birincil Kaynaklar:

Ahmedî. "Dāsītān ve Tevārîḫ-i Mülūk-i Āl-i `Osmān", İskender-nāme içinde, Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, no. 309.

Aristakes. *Histoire d'Arménie*, Fransızca trc.: E. Prud'homme, Paris 1864.

‘Âşık Paşa-zâde Ahmed ‘Âşıkî. *Menâkıb ve Tevārîḫ-i Āl-i `Osmān*, Berlin Staatsbibliothek, Ms. Or. Oct. 2448.

Bayâtî, Hasan bin Mahmûd. *Cām-ı Cem-Āyîn*, nşr. ‘Alî Emîrî, İstanbul: Der-Sa’âdet Kader Matba’ası 1331.

Bayburtlu Za’im ‘Osmân. *Tevārîḫ-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihân*, Süleymâniye Ktp. Fotokopi Arş., no. 88.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Ḥadîkatü’s-Selâḫîn*, haz.: Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice, Ankara: TTK Yayınları, 2013

Cüveynî, Alâeddîn Ata Melik. *Tārîḫ-i Cihân-güşâ* (I-III), I, Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, no. 205.

Cüveynî, Alâeddîn Ata Melik. *Tārîḫ-i Cihân-güşâ* (I-III), I, nşr.: Mîrzâ M. Kazvînî, Leiden/London: 1912.

Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân: Géographie d'Aboulféda* (Texte Arabe), Par: M. Reinaud, Paris 1840.

Evlîyâ Çelebi. *Seyâḫat-nāme*, IV, TSMK, Bağdat Köşkü, no. 305/4.

Gregoras, Nicephorus. *Corpus Scriptorum Historiae*, Volume: I, Cura: Ludovici Scopheni, Impensis ed. Weber, Bonnae 1829.

Giese, Friedrich. *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, Breslau 1922.

Herevî, Ali bin Ebû Bekir. *Kitābu'l-İşārāt ilâ Ma`rifetü'z-Ziyārāt*, Edirne Selimiye Ktp. Yz. no. 542.

İbn Bîbî. *el-Evāmîrü'l-`Alā`iyye fi'l-Umûri'l-`Alā`iyye*, I, Tıpkıbasım, Ankara: TTK Yayınevi, 1956.

İbn Nazîf el-Hamevî. *et-Tārîḫü'l-Mansûrî*, St. Petersburg Asya Müzesi, no. 521.

İbn Nazîf el-Hamevî. *et-Tārîḫü'l-Mansûrî*, nşr.: Ebû ‘Iyd Dûdû, Dımaşk: Matba’atu Mecma’i'l-Lugâti'l-`Arabîyye 1981.

İdrîs-i Bitlisî. *Heşt Behişt*, I. Ketîbe, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi eki, no. 191/1.

İsmâ'îl bin Muhammed eş-Şerîf. *Tezkiretü'l-İber ve'l-Âşâr fi Bahütü'l-Ümem ve'l-Emsâr*, te'lif: 756/1355.

Karamânî Mehmed Paşa. *Tevârihu's-Selâîni'l-Osmâniyye*, Süleymâ-niye Ktp. Ayasofya, no. 3204.

Karamânî Mehmed Paşa. *Tevârihu's-Selâîni'l-Osmâniyye*, Süleymâ-niye Ktp. Aşir Efendi, no. 234.

Lütfî Paşa. *Tevârih-i Âl-i Osmân*, nşr.: 'Âlî Beg, İstanbul: Matba'a'-i 'Âmire 1341.

Mebde'-i Şâhân Cem-Ûdret Qadr-i Ferîdün-İktidâr Şâh Osmân bin Er tuğrul, Süleymâniye Ktp. M. Zeki Pakalın, no. 55/2.

Nesevî, Muhammed. *Sîretü's-Sultân Celâlü'd-dîn Mengübertî*, Texte Arabe, par: O. Houdas, Paris 1891.

Nesevî, Muhammed. *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirtî*, Traduit de l'Arabe, par: O. Houdas, Paris 1895.

Neşrî, Mevlânâ Mehmed. *Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehmed Neschrî*, Band I, Theodor Menzel nsh., F. Taeschner, Leipzig 1951.

Oruç Beg. *Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch*, von Franz Babinger, Hannover 1925.

"Oğüz-nâme". Yazıcı-zâde 'Alî Selçuk-nâme'si içinde, TSMK, Revan, no. 391.

Reşidüddîn Fazlu'llâh el-Hemedânî. *Câmi'ü't-Tevârih*, TSMK, Hazîne, no. 1653.

Risâle min Kelimât-ı Oğüz-nâme el-Meşhûr bi-Atalar Sözi. Berlin Staatsbibliothek, Or.: 187/94.

Rûhî Çelebi. *Tarih-i Rûhî*, Tübingen MS Or. Quart, no. 821.

Rûhî Çelebi. H. Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, "Ruhi Tarihi", TTK Belgeler, XIV/18 (1992) içinde, ss./pp. 375.

Şükrullâh Çelebi. *Behcetü't-Tevârih*, Nûruosmâniye Ktp. no. 3059.

Şükrullâh Çelebi. *Behcetü't-Tevârih*, Manisa İl Halk Ktp. Yzm. no. 6382.

Yazıcı-zâde Ali. *Selçuk-nâme*, Bibliothèque Nationale, Supp. Turc. no. 737

Yayınlanmış Eserler ve Makaleler:

- Altun, Ara. "Artuklu sanatı", *DİA*, III, ss./pp. 418-419.
- Cahen, Claude. "Ibn Sa'id Sur L'Asie Mineure Seldjuqide", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/10-11, pp./ss. 41-50.
- Emecen, Feridun M. "Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?", *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, ed. Tufan Gündüz - Mikail Cengiz, Ankara 2015, ss. / pp. 237-244.
- Gibbons, Herbert Adams. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, trc.: Râgıp Hulûsî, İstanbul: Devlet Matba'ası 1928.
- Grenard, F. *Grandeur et décadence de l'Asie*, Paris 1939.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev.: Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2003.
- İnalçık, Halil. *Has-Bağçede 'Aş u Tarab: Nedimler Şâirler Mutrîbler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2011.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Âresinde: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çeviren: Ceren Çıkin-Mehmet Öz, Ankara 2010.
- Köprülü-zâde Mehmed Fu'âd. "Oğuz Etnolojisine Dâ'ir Târihî Notlar", *Türkiyyât Mecmû'ası*, İstanbul Dârü'l-Fünûnî Türkiyyât Enstitüsü neşri, c. I (1925), ss./pp. 185-211.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Les Origines de l'Empire Ottoman*, Paris 1935.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", *Bellekten*, VII/28 (1943), ss./pp. 219-313.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, IV. baskı, Ankara: TTK Yayınları 1991.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, V. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları 2009.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, İstanbul: Alfa Yayınları 2014.
- Lindner, R. Paul. *Osmanlı Tarihöncesi*, trc.: Ayda Arel, İstanbul 2008.
- Marquardt, J. - W. Bang. *Osttürkische Dialektstudien*, Berlin 1914.
- Merçil, Erdoğan. "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*, XXVII, ss./pp. 362-365.
- Sümer, Faruk. "Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyetde Eserler", *AÜ*

- DTCF Dergisi*, XVII/3-4, Ankara 1959, ss./pp. 359-456.
- Sümer, Faruk. "Yörükler", *DİA*, XXXXIII, ss./pp. 570-573.
- Şölen, Hikmet. *Aydın İli ve Yürükler*, Aydın: Aydın Halkevi Yay. 1945.
- Tezcan, Baki. "Erken Osmanlı Tarihyazımında Moğol Hatıraları", çev. Zeynep N. Yelçe, *TUBA/JTS*, XL (2013), ss./pp. 385-399.
- Togan, A. Zeki Velidî. *Die Vorfahren der Osmanen in Mittelasien*, ZDMG, Band 95, Heft 3, Leipzig 1941.
- Turgut, Vedat. "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", *SKAD/JSCS*, II/3 (2016), ss./pp. 55-89.
- Witteck, Paul. *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938.
- Witteck, Paul. "Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum", *Byzantion*, XI (1936), pp./ss. 285-319.
- Witteck, Paul. "De la défaite d'Ankara á la prise de Constantinople", *Revue des études Islamiques*, I (1938), pp./ss. 1-34.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği*, Türkçe çev.: O. Şâik Gökyay, 3. baskı, Ankara: TTK Yayınları 1999.
- Yılmaz, Hakan. "Osmanlı Hânedânı Oğuz Soyundan, Kayı Boyundandır!", *HAİD*, XVII/193 (Ekim 2009), ss./pp. 39-41.
- Yılmaz, Hakan. "Ertuğrul Gâzî'nin Bithynia'daki Seferleri ve Sivas'ta Moğollara Karşı Kazandığı 'Boğa-öyüğü Zaferi' / 1", *HAİD*, XVII/201 (Haziran 2010), ss./pp. 42-44.
- Yılmaz, Hakan. "Ertuğrul Gâzî'nin Bithynia'daki Seferleri ve Sivas'ta Moğollara Karşı Kazandığı 'Boğa-öyüğü Zaferi' / 2", *HAİD*, XVII/202 (Temmuz 2010), ss./pp. 45-46.
- Yılmaz, Hakan. "Selçuklu Sultânı 'Alâ'eddîn'in Bizans İmparatoru Vatatzes'le Uç Savaşları", *HAİD*, XIX/219 (Aralık 2011), ss./pp. 45-46.
- Yılmaz, Hakan. "Geyikli Baba'nın İnegöl'e Yerleşmesi, Orhan Gâzî İle İlişkisi ve Heterodoksluğu Yönündeki İddiaların Kessin Deliller Işığında Çürütülmesi", *I. Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (14-15-16 Ekim 2016)*, *Sempozyum Bildiri Özetleri ve Programı*, ss./pp. 64-65.
- Yılmaz, Yakup. "Osmanlıların Kuruluşuna Dair İkilimler", *Journal of History and Future*, vol.: I, Issue: 1 (December 2015), ss./pp. 8-38.